

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Rasmus Jensen Vandman

HANS LIV OG VIRKE FOR
HUSMANDSSAGEN

☆

AF
AXEL PILLE

Rasmus Jensen Vandman

Reproduktion af Johannes Nielsens Maleri af Vandman

Rasmus Jensen Vandman

HANS LIV OG VIRKE FOR
HUSMANDSSAGEN

☆

AF
AXEL PILLE

LOLLAND-FALSTERS VENSTREBLADES BOGTRYKKERI
1943

Til Billedet af en dansk Herregaard omkring 1850 hører ogsaa Familiehuset i Skyggen af Laden eller lagt lidt bort ved en pløret Markvej. Det ligesom forhøjede Virkningen af den stolte Hovedbygning med de mange Sale, Stuer og Gemakker at vide, at der ogsaa et Sted var disse elendige Boliger med deres Par Rum, hvor der boede Mennesker, som fra tidlig Morgen til sildig Aften sled i det for at bygge med paa det Liv i Velvære, som Herskabet kunde føre. I et saadant Familiehus ved Herregaarden Aalstrup i Landet Sogn blev Rasmus Jensen Vandman født den 28. August 1853, hans Forældre var Jens Jakobsen, kaldet Vandman, og Elisabeth Mikkelstdatter. Allerede da han var 5—6 Aar gammel, flyttede Familien til Skørringe og fik Bolig i et af Christianssædes Familiehuse. Huset ligger der endnu med sine to smaa Lejligheder. Et Køkken med et lille Rum til Spisekammer og to smaa Stuer var hele Beboelsen for Forældrene med deres fire Dreng. Der var Lergulv overalt. Køkkenet var tillige Forstue, og det havde aaben Skorsten. Bageovnen var muret ind under Gruen. I Sovekammeret, der om Vinteren ogsaa var Dagligstue, stod en lille Bilæggerovn, som der fyredes i ude fra Skorstenen. Værelset var saa lille, at da Drengene voksede lidt til, maatte Faderen slaa Hul i Væggen ind til den forreste Stue og mure et Udsæt op i denne, saa de kunde stikke Benene derind. Et Fag Hus paa 2—3 Alen brugtes til Brænde, Høns- og Svinesti. Paa Loftet var Lejlighederne adskilt ved et Risgærde. Hver Familie havde 2 Skæpper Land Jord, som dyrkedes med Kartofler og Byg. Huset var paa denne Tid ret nyt, og Grevskabet holdt det godt vedlige. Alligevel var det et trangt og fattigt Hjem, som Rasmus Vandman's Barndoms-erindringer knyttedes til.

Vognen gik over en Rende, gled ned. Rasmus faldt af og kom til at ligge paa Ryggen lige foran Forhjulet, der gik over hans Mave. Han var imidlertid aandsnærværende nok til at svinge Benene op, saa han undgik Baghjulet. De to Karle og nogle Drængravere kom løbende til, men han blev bare raadet til at sætte sig op oven paa Gødningen, og hele Dagen fortsatte han Arbejdet. Næste Morgen maatte han blive i Sengen, det varede fire Døgn, og Vandman er tilbøjelig til at mene, at det er denne Ulykke, der er Skyld i, at han hele Livet igennem har haft en svagelig Mave.

En anden Gang, da han skulde holde ved et Par Heste, der var slemme til at løbe løbsk, blev Hestene ibange for et eller andet. Vandman havde ikke andet end Muleposerne at holde i, de slog sig fra ham og løb over ham, saa han blev slemt forslaaet.

En tredje Gang skiltes en tom Møgvogn ad under Hjemkørslen, saa Rasmus laa og skramlede imellem Møgfjælene. Han fik dog standset Hestene og samlet Vognen, saa han kunde køre igen.

Kaarene var saa smaa i Hjemmet, at ikke alene maatte Børnene paa Arbejde, saa snart de kunde, men Moderen maatte ogsaa tage fat, naar der var noget for hende at gøre paa Herregaarden. Til Hjælp søgte de at fodre en Gris op paa det Korn, de avlede paa deres lille Huslod; men den maatte altid slagtes, før den fik nogen videre Størrelse; alligevel var det jo en Smule Sul i Karret.

Trang og fattig var Rasmus Vandman's Barndom; men noget lyst maa der alligevel have været over den, for han blev ikke kuet — tværtimod, han var en Dreng med Mod paa Livet. Et lyst Hoved med let Fattedevne maa han ogsaa have været, for trods den mangelfulde Skolegang var han ved Konfirmationen den næstøverste i Klassen Hans Forældre har ganske utvivlsomt været vaagne og opvakte Mennesker, for da Rasmus nu var konfirmeret vilde de have ham ud at tjene Bønder; han skulde ikke paa Herregaarden og ind til det samme møjsommelige Liv, de havde levet.

* * *

Som nykonfirmeret fik Rasmus Vandman Plads paa en Bondegaard i Tofte. Der var 64 Tønder Land Jord til, og Rasmus maatte deltage i alt muligt Arbejde, som der nu kunde være for en Tjenestedreng. Sammen med en voksen Søn havde han et Kammer, der var saa lille, at de daarligt begge to kunde være derinde og klæde sig paa eller af paa en Gang. Sengen, der var en opslaaet Kasse, havde hele Kammerets Længde; men den var alligevel ikke saa lang, at de kunde ligge helt udstrakt i den. Ud til Gaarden var der et lille Vindue, Døren førte ud til Hakkelseoen. Kammeret havde Lergulv; men det var dog nogenlunde lunt. Der var paa Gaarden seks Personer, Gaardmanden, hans Hustru, den voksne Søn og en Datter, en Pige og Rasmus. De var altsaa ikke flere end i hans Hjem; men her var der rigtignok en anderledes Indslagting, to store Fedesvin aarligt, nogle Lam, en Del Gæs, Ænder og Høns. Kosten blev derfor ogsaa langt mere afvekslende. I det første Aar fik Rasmus i Løn 14 Rigsdaler (28 Kr.) og to Pund Uld. Paa denne Gaard tjente han i 3½ Aar, de to sidste hos Sønnen, som overtog Gaarden.

Rasmus Vandmans' næste Arbejdssted var en Gaard i Tirsted paa 44 Tdr. Land, hvor han tjente i 2½ Aar. Manden dér var saa fattig, at han den første Sommer laante Penge af Rasmus til en Skæppe Kalk for at kunne faa hvidtet Bygningerne.

Vandman, der forlængst havde sat sig som Maal at faa sit eget lille Brug, blev klar over, at han aldrig vilde naa hertil, hvis han blev ved med at være Tjenestekarl. Han tjente 60 Kr. om Aaret, og selv om hans Fornødheder ikke var store og Jorden heller ikke saa dyr som i vore Dage, saa vilde det dog være umuligt at spare sammen til selv et ganske lille Husmandsbrug, og det skulde være et selvstændigt Brug, ikke et af dem under Herregaardene. Derfor brød Vandman nu ved 20-Aars Alderen ud og tog Arbejde ved Anlægget af Lollandsbanen. Der betaltes 2 Kr. om Dagen, og det var mange Penge i de Dage, selv om det var paa egen Kost og Logi. Det drejede sig om Opfyldningsarbejde i Maribo Sø, og det var meget strengt. En Fætter, der havde Plads i København, fik derfor under et Besøg om Vinteren

Vandman overtalt til at komme til Hovedstaden. Til April 1874 fik han Plads hos en Urtekræmmer paa Christianshavn, men Livet paa Brostenene var ikke noget for den friske lollandske Bondekarl. Det varede kun i tre Maaneder, saa rejste han derfra og tog Arbejde paa Digerne ved Kramnitze. Der blev trillet Jord en temmelig lang Vej fra Fyldgraven og op til Dige-kronen. Egentlig skulde det være Akkordarbejde, men da der blev udbetalt 3 Kr. om Dagen, var de fleste enige om, at mere kunde de ikke tjene, og der blev derfor ikke arbejdet særlig haardt. Der var dog enkelte Trillehold, som tog mere alvorligt fat, der fik udbetalt Oversku'd.

En Ugestid arbejdede Vandman ved Bygningen af Bandholm Havn, derefter igen en Tid ved Lollandsbanen, som var blevet aabnet 1. Juli 1874, siden atter ved Digerne. En Dag blev han uenig med Formanden om Opmaalingen. Formanden havde maalt op til 30 Kubikfavne, Vandman til 40, og da Arbejderne fik 4 Kr. pr. Favne, vilde Vandman ikke give efter. Formanden maatte saa maale om, og Vandman fik Ret. Spørger man Vandman, hvor han fik lært Kubikregning, naar han næsten ikke gik i Skole — ja, saa ved han det ikke selv. Nogen Tid efter, da der arbejdedes med Tangbeklædning af Digerne, var det igen galt med Opmaalingen. Dette blev maalt op i Roder, et tysk Maal, en Rode var 64 Kvadratalen. Her fik Vandman igen Ret. Han var efter disse Sammenstød med Formanden lidt bange for, at han skulde blive afskediget, men tværtimod, naar Formanden nu skulde bruge en Mand til Hjælp ved Afsætning og Opmaaling, vilde han altid have ham. Da der tjentes mere paa Akkord end paa Dagløn, var Vandman ikke saa glad for dette, men saa ordnede Formanden det saaledes, at han til Gengæld fik nogle Akkorder ind imellem. Engang sagde denne Formand til Vandman: „Har du nu snart lært saa meget, at du kan tage en Formandsplads?“ „Det har jeg ikke tænkt paa“, svarede Vandman. „Ja, det er ogsaa bedre at være en dygtig Arbejder end en daarlig Formand“, sagde saa Formanden igen. Replikskiftet er jo typisk for Vandman, han har altid først og fremmest ydet et godt og samvittighedsfuldt Arbejde og er først kommet frem paa de førende Pladser, naar andre ud fra dette Arbejde ligefrem har krævet det.

Aaret efter, i 1876, blev Vandman indkaldt som Soldat og laa som Fæstningskonstabel paa Trekroner. Det var en mindre behagelig Tilværelse. Vandman nøjes med at sige: „Befalingsmændene var jo ikke alle Engle, og herude kunde ingen civile se eller høre, hvorledes vi blev behandlet“. Det gik naturligvis særligt ud over dem, der var lidt tunge til at lære, og en af Soldaterne dræbte sig selv ved at springe i Vandet. En anden fik „Ligfald“, saa han maatte kasseres, han havde ellers aldrig fejlet noget. Det var Kanon-Eksercitsen i et lukket Batteri, der var Aarsagen. Selv fik Vandman en meget alvorlig Lungebetændelse og maatte paa Sygehuset. Da han var begyndt at komme op, bad han om at blive udskrevet, hvad han ogsaa blev. Han kom saa ud paa „Prøvestenen“, men allerede næste Dag maatte han igen paa Sygehuset. Hen paa Efteraaret var der Lodtrækning om, hvem der skulde hjemsendes, Kammeraterne trak for Vandman og trak ham fri. Han rejste saa hjem, men da han endnu ikke var saa rask, at han turde tage paa Digearbejde, lærte han at lave Træsko. Hans Haandværkerperiode blev ikke ret lang, da Foraaret kom, tog han igen fat ved Digerne.

I 1878 fik han Amtsunderstøttelse til Højskoleophold, det var vistnok Kammerjunker von Rosen, der var blevet Forpagter paa Christianssæde, som hjalp ham, og han tog saa fra November paa Emdrupborg Højskole. Emdrupborg var en gammel Ridderborg med stor Have. En af de sidste Dage i Februar tidligt om Morgenen brændte Skolen. En Del af Eleverne rejste nu hjem, men da Kælderen i Hovedbygningen stadig kunde benyttes og to Bygninger med Elevværelser ingen Skade havde taget, fortsatte de fleste dog. Vandman havde fuld Understøttelse til 6 Maaneders Kursus, men i April var der kun ham og en Fynbo tilbage. Forstander Anders Tang var en dygtig Lærer, og ikke mindst denne sidste Maaned gav et stort Udbytte. Vandman fik lært Tegning, Regning og Opmaaling, herunder ogsaa Nivellering, hvad der senere blev ham til megen Gavn.

Fra Højskolen tog Vandman til Køge—Præstø Banen, ved hvis Anlæg hans gamle Formand fra Digeanlægget nu var ansat. Derfra tog han paa Høstarbejde paa Dansted. Her traf han Karen Sofie Petersen, der var Stuepige paa

Gaarden, og blev forlovet med hende. Hun var Datter af Peder Jørgensen, Skørringe Skov, altsaa fra samme Sogn som Vandman; ogsaa hans Fæstehus med 4 Tdr. Land hørte under Christianssæde og ind imellem arbejdede han i Skoven. Sofie var født den 15. September 1858 og saaledes fem Aar yngre end Vandman. Han fortæller, at han blev paa Dansted som Arbejder i de følgende Maaneder, da Høsten trak ud til hen i September, og han igen vilde paa Højskole til November, men Sofies Nærværelse har jo nok ogsaa været medvirkende. Han arbejdede iøvrigt ogsaa for, at hun skulde faa Lov til at komme paa en Højskole, men Smaafolk dengang saa jo i Almindelighed saadan paa det, at det var altfor mange Penge at undvære, og at det var noget, som de ikke fik Brug for. Sofies Forældre modsatte sig i hvert Fald, at hun fik denne Oplevelse.

Vandman kom denne Gang paa Hindholm Højskole, hvor Kaptajn Chr. Nielsen var Forstander, og da han igen i April Maaned blev alene sammen med en anden Elev, fik han ogsaa her en Ekstraundervisning, som kom til at betyde meget for ham.

Da han kom hjem fra Højskolen, begyndte paa en Maade en ny Periode, idet han nu blev Formand ved et mindre Inddæmningsarbejde ved Taars, ved Langlandsbæltet. Herfra rejste han over til Anlægget af Ringe—Faaborg Banen, ogsaa som Formand, og kom iøvrigt her ind i et Samarbejde med en Ingeniør Kinch, som holdt i en Aarrække, skønt Vandman ikke stak sin Mening under Stolen, naar der var noget, som han mente ikke var rigtigt. Under et Inddæmningsarbejde ved Odense Fjord sagde han saaledes en Dag til Ingeniøren: „Det Arbejde vil jeg nødig være med til, det Digge holder ikke“. „Her bliver aldrig mere end to Fod over daglig Vande“, sagde Ingeniøren. Men i Oktober kom et Højvande paa 5 Fod og brød gennem Diget. Ingeniøren vilde nu lade det hele ligge til om Foraaret, men Vandman indsaa, at dette vilde være rent galt. Naar Ebbe og Flod fik Vandet til at strømme frem og tilbage, vilde det blive ved at bryde ned af Dæmningen. Han maatte tage mangan Tørn med Ingeniøren, før han en Dag, det var Lavvande, fik Lov til at lade Folkene stoppe Hullet med Ris og Gærdsel og Fyld.

Der kunde nu pumpes Vand ud hen paa Vinteren, og Arbejdet kunde fuldføres tidligt om Foraaret. „De er saa Pokkers sikker,“ sagde Kinch en Dag, de drøftede Opmaaling. „Hvad skulde jeg ellers gaa her for,“ svarede Vandman.

Under et følgende Arbejde ved Odense-Bogense Banen skulde der lægges en Rørledning i en gammel Grøft. Der maatte ikke fyldes Jord paa, før Kontrolingeniøren havde godkendt Arbejdet. Da Rørene skal ligge med Muffen mod Tilløbet, forhørte Vandman sig hos Lødsejerne, hvilken Vej Vandet løb, men kunde ingen Besked faa. Han lagde saa Rørene, som han mente det rigtigt, den paagældende Ingeniør godkendte det, og der blev fyldt Jord paa. Nogen Tid efter kom han og sagde, at Rørene laa forkert. Vandman havde forlængst opdaget det; men Rørene fik Lov at blive liggende. Da han en Dag fulgtes med den samme Ingeniør, og de kom ind i en Kurve, spurgte Ingeniøren lidt barskt: „Hvem har sat den Kurve af“? Vandman bekendte, at det var ham, men blev lidt forbavset, da Ingeniøren nu sagde: „Den er køn“!

Det var ogsaa under Arbejdet her, at Vandman en Dag stod og arbejdede med et af Ingeniør Kinch's egne Nivellér-instrumenter, da Ingeniøren selv kom og spurgte ham, om han kunde bruge det. „Ja, det er bare lidt sent at stille op,“ svarede Vandman. „Ja, det er det; men kan De bruge det, maa De have det,“ sagde Kinch. Vandman tog med Tak imod Gaven. Apparatet havde kostet sine 80 Kroner, og det kom til at yde ham god Tjeneste, da han senere som Entreprenør ledede store Dræningsarbejder.

* * *

Den 28. December 1881 var Rasmus Vandman blevet gift med Karen Sofie Petersen, mens han var hjemme paa Juleferie. Da Odense—Bogense-Banen Sommeren efter var færdig, rejste han hjem, og de købte den lille Ejendom i Skørringe Skovhuse, hvor de igennem et halvt Aarhundrede levede sammen og arbejdede sammen, hvor meget de saa ellers maatte være fra hinanden. Ingen af dem anede vel den Dag, da de stiftede Bo, hvilket omfattende Arbejde deres Hjem skulde blive Midtpunktet i. Hvordan skulde de komme ind paa saadanne Tanker. De har sikkert været lykkelige og vel ogsaa haft Ungdommens Vished om, at der

for dem var en Fremtid paa de $2\frac{1}{2}$ Tønde Land Jord, som hørte til Huset. Det var en mager, udpint Jord, som kun faa Aar i Forvejen var udstykket fra en Bondegaard; men da det blev sagt til Vandman, at der jo ikke var Føde til en Ko, svarede han uforknytt: „Og jeg havde endda tænkt, at her skulde fødes to.“ Foruden det straatækte Bindingsværkshus var der af Bygninger kun et Skur. Lejligheden var næsten ikke større end i Vandmans Barndomshjem: to Stuer, et Køkken, et lille Spisekammer og en lille Forstue. I Længen, som kun var 18 Alen lang, var der desuden baade Lo og Stald. Vandman manglede 200 Kr. i at kunne klare Udbetalingen; men han skrev saa til Ingeniør Kinch, der ogsaa laante ham Pengene.

Det varede dog ikke længe, at de unge Ægtefolk fik Lov til at bo her sammen i første Omgang. Skødet paa Ejendommen var ikke engang tinglæst, da Vandman fik Brev fra Ingeniør Kinch, om han ikke vilde komme over til Horsens—Juelsminde-Banen som Formand. Hans Kone havde ganske vist tit nok sagt, at han maatte rejse, hvorhen han vilde, blot han tog hende med. Men han skulde jo først have sikret en Lejlighed — og saa var der det, at de lige havde købt deres egen Jord. Paa den anden Side var der Pengene, som Kinch havde laant dem, og den sikre gode Fortjeneste. Vandman vilde ogsaa gerne fortsætte sit Samarbejde med Kinch. Det blev til, at han rejste. Kl. 4 om Morgenen var han i Horsens og gav sig straks paa Vej de $3\frac{1}{2}$ Mil ad Juelsminde til. Kl. 6 skulde der gaa en Dagvogn de første Par Mil, men Vandman vilde ikke vente.

Da Julen kom, rejste Vandman hjem til Lolland. Arbejdet skulde først genoptages til Februar. Huset i Skørtinge lejede han ud til et Par unge Folk, Jorden til en Gaardejer, og han tog saa sin Kone med til Jylland, hvor de kom til at bo i Nebsager. Her blev det ældste af deres Børn, Sønnen Jens, født.

Vandman tog støt og rolig fat paa sit Arbejde som tidligere. En Dag spurgte en Kontrollør, der skulde syne en Rørledning: „Ligger de nu to Tommer højest paa Midten?“ Vandman svarede nej. Kontrolløren forlangte dem lagt om, men da Vandman vidste, at Rørene ikke kunde komme til at ligge bedre, lod han dem ligge, og næste Gang, Kontrolløren

kom, laa de rigtigt. En ældre Ingeniør tog det anderledes. Da Vandman vilde have synet en Ledning, spurgte han: „Ligger den godt?“ „Ja,“ svarede Vandman. „Ja, De siger jo ikke andet. Fyld De bare paa den,“ sagde saa Ingeniøren igen.

En Lørdag kom Ingeniør Kinch som sædvanlig og fik Arbejdslisten til Lønudbetaling. Da han havde kigget lidt paa den, gav han Vandman den igen og sagde: „De Penge maa De selv skaffe.“ Vandman troede, det var hans Spøg, men han havde virkelig ingen Penge, og det drejede sig om 16—1700 Kr. Han spurgte nu Vandman, om han ikke kendte nogle af Bønderne, de kunde laane af. „Nej,“ svarede Vandman, „saa godt kender jeg ingen.“ De gik saa hen til de nærmeste tre Gaarde. Den første Bonde var ikke hjemme. Den næste traf de udenfor, ham tog Ingeniøren sig af, og Vandman gik over til den tredie. Det var en ældre Mand, og da Vandman sagde til ham, at han kunde faa Pengene igen om Onsdagen, sagde han: „Ja, naar jeg kan faa dem igen saa snart.“ Dermed gik han ind i et andet Værelse, kom tilbage og gav Vandman 400 Kr. Ingeniøren kom med 60 Kr., og Vandman fik saa stillet Arbejderne tilfreds med en foreløbig Udbetaling. Han har ofte senere tænkt paa den gamle Bondemand, der saa troskyldig gav ham 400 Kr. uden noget Bevis eller i andres Paasyn.

Ingeniør Kinch, der boede i Klakring, lavede en Fest i en Pavillon i Klejs Skov for de Bekendte, han havde faaet paa Egnen, og Vandman og hans Kone var inviteret med. Da de saa senere kom til at tale om, hvor godt alle havde moret sig, spurgte Kinch: „Hvor meget tror De, at saadan en Fest for alle Arbejderne vil koste? Kan jeg gøre det for 300 Kr.?“ „Nej,“ sagde Vandman, „kan De endda gøre det for to Gange 300 Kr.“ Festen blev dog holdt; men da Vandman spurgte, om de 300 Kr. slog til, svarede Ingeniøren: „Nej, ikke engang de to Gange tre Hundrede; men lige meget med det, jeg tror, de morede sig godt.“ Hvad Vandman kun kunde bekræfte. „Det gik bedre end med Forsvarsadressen,“ sagde Kinch saa. Den var han en Dag kommet med til Vandman. „Ja,“ s-gde Vandman, „jeg kan godt tage den; men jeg vil ikke skrive under. Vil nogen af Arbejderne skrive under, skal de faa Lov dertil; men jeg opfordrer ingen til det,“ Saa havde Ingeniøren taget Adressen til sig igen. De var paa samme Al-

der, og deres Samarbejde forløb ualmindelig harmonisk. Vandman fortæller, at han aldrig hørte et umildt Ord fra sin Arbejdsgiver, hverken om Arbejdets Udførelse eller de Priser, han udbetalte.

I Sommeren 1884 blev Juelsmindebanen færdig. Vandman og hans Kone rejste hjem over København, han vilde, at hun ogsaa skulde se noget af det, han havde set. Da de kom hjem til Skørringe, overtog de igen deres lille Ejendom, og nu blev det med at tage fat for at faa Jorden rigtig i Kultur; men 2½ Tønde Land kunde ikke brødføde en Familie, Vandman maatte tage Arbejde ude omkring. Han blev Dræningsmester og Entreprenør. I Sommeren 1885 blev der arbejdet paa Gedserbanen. Et tysk Firma, en Fader og hans Søn, udbød Jordarbejdet i mindre Stykker, og Vandman overtog ca. ½ Mil, fra Bruserup til lidt forbi Fiskebæk Station. Hver Lørdag skulde han have udbetalt 90 Procent af Betalingen for det i Ugens Løb udførte Arbejde, mens 10 Procent skulde blive staaende, til hele Arbejdet var færdigt. I Begyndelsen kneb det med at faa Pengene, Ingeniøren vilde komme igen om nogle Dage med Resten; men da han ikke holdt Ord, maatte Vandman til at holde paa at faa, hvad han havde tilgode, med det samme. Der var flere andre Kontroverser. I Kontrakten stod om nogle Planker, som skulde flyttes, naar Arbejdet var endt; men Vandman fik kun Sveller og skulde saa til Gengæld ikke flytte dem. „Jeg skal vise Dem, at De skal komme til at flytte de Sveller,“ sagde Ingeniøren. „Jeg skal vise Dem, at jeg skal ingen Sveller flytte,“ svarede Vandman. „Jeg har en Kontrakt, der staar Planker, ikke Sveller.“ Det er betegnende, at da der siden kom en høflig Anmodning, saa lod Vandman Svellerne tage op og lægge ved Banesiden.

Samme Aar blev Nykøbing Sukkerfabrik bygget. Der skulde lægges Roespor fra Gedsergaard gennem Markerne ned til Guldborgsund, for at Roerne kunde sejles til Fabriken i Pramme. Vandman gav Tilbud paa Sporets Anlæggelse, og Bestyrelsen sørgede for, at han fik Arbejdet, skønt to andre Tilbud var lavere.

Ind paa det nye Aar fik Vandman Brev fra det tyske Firma, om han vilde være Formand ved Grusgraven i Nagelsti, hvor der skulde tages Grus til Banen. Tilbudet lød paa 4 Kr.

om Dagen „i disse korte Dage“. Vandman havde ellers tænkt, at han ikke vilde have mere med det Firma at gøre; men da han kun fik 1 Kr. om Dagen for at arbejde i Skoven, var Tilbudet fristende. Kost og Logi kunde han nemlig faa for 1 Kr. daglig. Arbejderne i Grusgraven fik 1 Kr. 80 Øre om Dagen, Vandman syntes, at det var for lidt. „Der er Folk nok nu om Vinteren, vi behøver ikke at give mere,“ svarede Tyskeren. En Uge senere om Lørdagen vilde Folkene selv have mere, men Vandman kunde jo ikke give dem flere Penge, end han havde faaet. Saa gik de ad Nykøbing til for at snakke med Arbejdsgiverne selv. Vandman skød Genvej over Jernbanebroen, saa han kom først, og meldte: „Nu har vi ikke flere Folk. Jeg sagde jer jo, at det gik ikke.“ Saa kom Folkene, og der var et Par Timers Skænderi. „Do ka jo smøre Vognene, saa vil a være Kammerkaarl,“ sagde en jysk Vognsmører til Tyskeren. Vandman fik dog Folkene til at gaa over i Grusgraven igen og satte saa igenem, at de næste Uge skulde have 2 Kr. 20 Øre om Dagen. Til Paaske, da der ikke var Grus nok i Nagelsti, flyttedes Arbejderne ud til Gedser, og her fik han Daglønnen op til 3 Kr., skønt Sønnen, som forresten var født her i Landet og havde dansk Ingeniøreksamen, syntes, at det var alt for galt. Vandman selv sagde, at han kun vilde tage til Gedser for 6 Kr. om Dagen. Tyskeren bød ham 5 Kr.; men Vandman holdt paa sit og vandt. Igen var han den sikre Mænd. Herude blev der kørt med to Rangermaskiner, et helt Tog blev læsset ad Gangen, og i lang Tid havde han godt 100 Mand under sig.

Lørdag Aften kørte Maskinerne ind til Nykøbing for at blive vasket ud om Søndagen. Vandman kørte saa med; men naar de naaede ind, var det sidste Tog til Nakskov gaaet. Paa sine Ben gik han saa den 35 Kilometer lange Vej til Skørninge, hvortil han naturligvis først naaede hen paa Morgenstunden. Om Søndagen var der nok at tage en Haand med i. Endda maatte han af Sted igen Søndag Aften for at være i rette Tid i Nykøbing til at komme med Maskinen Mandag Morgen. Denne Tur tog Vandman ugentlig lige til 1. Juli.

Samme Aar, lige efter Høst, sendte Kammerjunkeren Frederik Tesdorpf, som havde faaet Sæddingegaard i Forpagtning af Faderen, Bud efter Vandman. Avlsbygningerne var brændt Aaret forud. De nye Bygninger var opført

meget spredt, saa der var en stor Gaardsplads, hvor der skulde fyldes op, drænes og reguleres, desuden skulde der laves Kloak og lægges Ler paa Kostalds- og Svinestaldslofterne. Tesdorpf spurgte Vandman, om han ikke kunde være Formand for dette Arbejde. Det vilde Vandman gerne; men da han forlangte 4 Kr. om Dagen, sagde Tesdorpf: „Det er for meget.“ Da Vandman holdt sin Pris, sagde Tesdorpf igen: „Ham, jeg har, giver jeg kun 2 Kr., men jeg kan ikke bruge ham, saa det kan ikke nytte noget.“ Vandman var der saa Vinteren igennem, naar ellers Frosten tillod det, og der blev ikke snakket mere om hans Dagløn. Den 6. Januar var der Folketingsvalg, paa Valgdagen traf Vandman Avlsforvalteren i Maribo, og da denne spurgte ham, hvem han stemte paa, nævnte Vandman Venstrekandidaten. „Saa skulde De hellere have ladet være med at stemme,“ sagde han. Et Par Dage efter, da Vandman stod ved Arbejdet, kom Tesdorpf. Han hilste som sædvanlig, men sagde saa ironisk: „Jeg hører, at De er saadan en ivrig Højremand, og at De stemte paa Venstrekandidaten.“ Og derefter himlede han op om alle de Ulykker, der vilde ske, hvis Venstre kom til Magten. Vandman forberedte sig paa sin Afsked. Saa spurgte Tesdorpf: „Har det ikke altid været hos Regeringen og Højre, De har haft Deres Arbejde?“ „Det har været hos Højre og Venstre, som det har truffet sig,“ svarede Vandman, „jeg har endnu ikke været hos nogen, der ikke havde Brug for mig. Jeg var Formand hos en Ingeniør i fire Aar, han var Højre og jeg Venstre, der blev aldrig taget noget Hensyn til det.“ „Nej, det skulde der jo heller ikke,“ sagde saa Kammerjunkeren og gik sin Vej; men Vandman syntes at kunne mærke, at han var sunket i den adelige Herres Agtelse fra den Dag. Han var jo nok klar over, at det var Avlsforvalteren, der havde fortalt det videre, vel sagtens for at gøre sine Hoser grønne; men iøvrigt generede det ham ikke. Som altid var han rede til aabent at staa ved sin Mening.

Det kunde, selv om Vandman ind imellem havde meget godt Arbejde, i de første Aar være uhyre smaat i det lille Hjem. En Vinter kunde Vandman saaledes næsten ikke finde noget Arbejde. Hans Kone havde lært at sy Kjoler, men der var heller ikke noget Arbejde at faa ved det. Endelig hen paa Vinteren kom hun dog til at sy en Kjole til en ung Pige,

og hun fortalte senere til sine Børn om, hvor glade de havde været for de to Kroner, hun fik i Syløn. Hun var uhyre flittig. Naar Vandman var paa Arbejde langt borte, var alt Arbejde derhjemme overladt til hende, hun maatte passe Køer og Grise, luge Roer, klare Hus og Have, holde alt Familiens Tøj i Orden, og alligevel fik hun Tid til at sy sine Børns Tøj selv og strikke mange af Strømperne, hvad Farmor dog hjalp med til, saa længe hun levede. En af Døtrene skriver om Fru Vandman: „Mor var altid saa mild og venlig og kom godt ud af det med alle, jeg kan aldrig huske, at hun har været Uvenner med Naboer eller andre — hun rendte nu heller ikke i By og førte Sladder. Vi kunde altid være sikker paa at træffe hende hjemme, naar vi som voksne om Søndagen kom hjem fra vore Pladser. Vi følte det vist alle, som en af Drengene sagde det engang, da Mor var bedt ud: „Bare hun vilde blive hjemme, for der er ikke noget ved Søndagen, naar hun ikke er her.“ Børneflokket, der skarede sig om hende, blev større og større, tilsidst var der fem Piger og fire Drengene. Intet Under, at Fru Vandman ikke fik Tid til at læse saa meget, som hun gerne vilde, og alligevel evnede hun forbausende godt at følge med.

Naar Vandman saa kom hjem fra sit Arbejde, fortalte han om sine Oplevelser, og han har alle Dage kunnet fortælle, Men det kunde rigtignok ogsaa ske, naar Vandman en Lørdag Aften sent kom hjem fra sin Arbejdsplads og havde vandret mange Kilometer, at han da maatte hente Leen frem og gaa ud for at slaa Høet paa sin Mark, mens Maanen skinrede, eller at han Søndag Morgen tidlig maatte laane en Hest for at pløje eller køre Gødning ud — for Laanet af Hesten maatte han saa forresten udføre Høstarbejde for Gaardejeren.

Naar Vandman og hans Kone skulde saa Roer, foregik det i de første Aar ved, at de stak Huller i Jorden med en Stok og lagde et Par Frø i hvert Hul. Naar Kornet skulde høstes, bar de i Fællesskab Sæden ind paa en Bærebør, senere fik de dog anskaffet en Trækvogn til dette Brug. Ved Tærskningen maatte Vandman banke Kornet af med Plejlen, og da han endelig efter mange Spekulationer vovede sig til at købe en Haandtærskemaskine til 32 Kr., saa var det sandelig heller ikke Legeværk at trække den. Sofie lagde i Maski-

Han vilde først have Lov at tale med sin Bestyrelse, og to Købmænd, der sad i denne, sørgede for, at der blev lukket for Pengekassen. Der var imidlertid en Ungkarl, der var kommet hjem fra Amerika med en hel Del rare Dollars paa Lommen, som tilbød at udlaae 2500 Kr. til Starten, dem tog man imod, og da man kun skulde bruge 1000 Kr. straks, satte man de 1500 paa Rente i Sparekassen, der dog altsaa nok vilde tage imod Brugsens Penge. Senere, da man engang skulde bruge 1000 Kr. til en Udbetaling, fik man to Gaardmænd til at skrive under paa en Veksel, heller ikke den vilde Filialbestyreren tage, skønt Underskriverne var mere end gode nok; men saa fik man de to Købmænd til at skrive under ogsaa, og det gjorde sin Virkning. Vandman var i de første 15 Aar baade Formand og Regnskabsfører, men efterhaanden voksede Foretagendet, og man indsaa det uheldige i, at samme Mand havde disse to Poster. Vandman trak sig saa tilbage som Formand, men fortsatte paa den krævende Post som Regnskabsfører lige til 1925, da han havde været det i 33 Aar. De første Aar boede Brugsforeningen til Leje; men efterhaanden krævede den øgede Omsætning jo Udvidelser, og da man saa byggede, var der et Medlem af Luthersk Mission, der tilbød at betale Renterne af de Penge, som det vilde koste at faa en Forsamlingssal i Forbindelse med Brugsforeningen. Det har sikkert været med Glæde, at Vandman tog imod dette Tilbud; den Forsamlingssal blev der siden gjort flittigt Brug af i de gode Formaaes Tjeneste, som han arbejdede for. Siden er Skørringe Brugsforening udvidet flere Gange, og den har nu i en Aarrække været Lolland-Falsters største Land-Brugsforening. Dens Omsætning, der i det første hele Regnskabsaar 1893 androg 22,962 Kr., var i 1941 548,342 Kr., heraf Butiksvarer 455,226 Kr.

Det var vistnok Kammerjunker Rosen, Christianssæde, der tog Initiativet til Oprettelsen af en Sygekasse; men ogsaa her kom Vandman tidligt i Bestyrelsen. Det var i 1891, og han kom samtidig ind i et Udvalg, der skulde udarbejde nye Vedtægter, saa Kassen kunde blive statsanerkendt. Da Rosen døde i 1898, vilde Godsforvalter F a r r e have Vandman til Formand, for Læreren i Brandstrup „vilde svine Bøgerne til“. Vandman var saa ogsaa her Formand og Kasserer og modtog et beskedent Vederlag paa et Par Hundrede Krone

aarligt; men dette Arbejde fik han dog snart læsset over paa Oscar Geismar, der var blevet residerende Kapellan ved Tirsted Kirke. Præsten havde dog ikke regnet med, at det gav saa meget Arbejde, som Tilfældet var.

Ogsaa for Andelsmejeriet, som var blevet oprettet 1888, var Vandman en Aarrække i Bestyrelsen. Da Vandman blev valgt ind, var der en Gaardmand, som mukkede noget i Retning af, om man nu skulde have Husmænd til at raade for Mejeriet; men Vandman svarede med et stille Smil: „Vi kalder det da endelig ogsaa vort.“ Da man i 1898 skulde have revideret Vedtægterne, kom man jo ogsaa til det med „Kostemmerne“; men da var man dog naaet saa langt frem, at saa godt som alle Gaardmændene fandt det rimeligt, at denne Afstemningsmaade blev afskaffet. Der var kun fire Andels-havere, som stemte imod, og en af dem var Læreren i Brandstrup, som kun havde to Køer. „Han maa jo have ment, at det var konservativt at lade Køerne stemme for sig,“ føjede Vandman lunt til, da han fortalte om Episoden.

I Ungdomsforeningen, der var stiftet af Vandmans gode Ven, P. Pedersen, Hollegaard, og som blandt andet holdt store Møder i Christianssæde Skov, var der Generalforsamling en Aften, Vandman kom borte fra. Han tænkte paa at gaa lige hjem, men gik alligevel ind til Mødet og blev valgt ind i Bestyrelsen. „Havde jeg vidst det, var jeg ikke kommet,“ bemærkede Vandman stilfærdigt. „Du var blevet valgt ind alligevel,“ trøstedes han.

Betegnende for den Agtelse, Vandman nød, er det, at en Mand som Kammerjunker Rosen stemte paa ham ved Sogneraadvalg. I 1898 blev han valgt og sad saa i Sogneraadet i 15 Aar. Ogsaa her var Kammerjunker Rosen Formand, og han satte Vandman saa højt, at han altid, naar der i et Sogneraadsmøde skulde træffes Afgørelser af Vigtighed, sikrede sig, at han kunde være med til Mødet. Her som andetsteds lyttede Modstandere og Meningsfæller altid med Respekt til hans Udtalelser om en Sag. Han viste stor Forhandlingsevne, men lod sig ikke trække længere, end han selv vilde. Var det saadan, at der var Mulighed for at opnaa et Fremskridt, saa tog han hellere dette, selv om det kun var lille, fremfor at sættes med en blot og bar Protest. Oscar Geismar havde af en eller anden Grund faaet et Horn i Siden paa von Rosen,

maaske var det kun dette, at han fandt det uøemokratisk med en Herregaardsforpagter som Sogneraadsformand. I hvert Fald henvendte han sig til Vandman for at faa ham til at paatage sig Hvervet. „Du skal have Tak, fordi du siger mig det,“ svarede Vandman ham, „for saa skal jeg ikke genvælges.“ Vandman blev dog genvalgt. Geismar paa sin Side førte sin Krig mod Herregaardsforpagteren igennem og fik en anden Husmand valgt til Formand. I de Aar, Vandman sad i Sogneraadet, kom de nye Skattelove, som erstattede Hartkornsskatterne med Ejendomsskylden, ligeledes de nye Kirkelove om Menighedsraad og om Kirkers Brug samt Love om mange andre Forhold. Vandman satte sig grundigt ind i alle Enkeltheder i Love, som vedrørte de kommunale Forhold. Hans Grundsyn var altid: Lad os bevare det kommunale Selvstyre i størst mulig Udstrækning og ikke faa altfor mægen Kontorius ind i det. Han var som Sogneraadsmedlem ogsaa med til at faa bygget nyt Alderdomshjem og nye Skoler, og saa fremsynet var han, at han arbejdede paa at faa bygget Gymnastikhus ved Skolerne; men da var der en Gaardmand, der sagde: „Nej, Tak, Børnene kan faa Gymnastik i Roemarkerne.“

Det vilde føre for vidt nærmere at omtale alle de Hverv, som Vandman har bestridt paa sin Hjemegn. Vi maa nøjes med at nævne, at han yderligere var Mædlem af Menighedsraadet, grundtvigsk interesseret var han fra Højskoletiden, af Skolekommissionen, af Vurderingsraadet til Ejendomsskyld, i Bestyrelserne for Hjælpekassen, for Østloliands Tyendespareforening, hvis Arbejdsomraade strakte sig helt hen paa Vestlolland.

Med paa det nye, der kunde bringe Fremskridt, var Vandman altid. Det var derfor kun naturligt, at han ogsaa, da Tiden dertil var inde, var med til at arbejde for Oprettelsen af det lokale Elektricitetsværk og kom med i dets første Bestyrelse.

Paa sin stille, rolige Maade har Vandman gjort et stort Arbejde i sit Sogn og paa sin Egn. Han tog det paa sig uden at tænke paa, om det gav ham Løn eller ikke; men som hans Virkefelt voksede ud over Stiftet og Landet, maatte han igen skille sig af med mange af sine lokale Hverv.

Mens denne Bog er i Trykken, kommer der Meddelelse

om, at Tirsted-Skørringe-Vejleby Kommune har vedtaget at udnævne Rs. Vandman til Æresborger med Skattefrihed for Resten af hans Levetid.

* * *

Vandman var og blev dog først og fremmest Husmanden fra Skørringe. Sin Ungdoms Kraft havde han sat ind paa at skabe sig og sine et eget Hjem paa egen Jord. Med den stærke Interesse for at faa et eget Brug fulgte Interessen for Husmandssagen i det hele taget.

„Vandmans Historie er den danske Husmandsbevægelses Historie,“ har P. Jeppesen-Drusebjerg skrevet. Netop paa den Tid, da Vandman overtog sit lille Brug i Skørringe, skete der en afgørende Vending i de danske Husmænds Stilling. Hidtil var Husmanden ikke kommet stort videre end ved Grundlovens Indførelse, den politiske Frigørelse var ikke blevet fulgt af en økonomisk. Det bærende indenfor den Tids Landbrug var Kornavlén, og en Husmand med 2—4 Tønder Land kunde umuligt ernære sig og sine af Jorden, han maatte hjemmefra i den tidlige Morgenstund, i Reglen til en 12—14 Timers Arbejdsdag, sit eget Brug maatte han dels overlade til Konen, dels passe udenfor denne Tid. Hvad Under, om det saa blev daarlig Pasning. Det var kun faa, der havde Vandman's Gaapaa-Evne og færre, der samtidig havde en Kone som Sofie Vandman til Hjælp i Kampen mod de økonomiske Vanskeligheder. Mange Brug blev drevet saa daarligt, at der var Vanskeligheder ved at føde en Ko paa 3 Tdr. Land, og Anders Jørgensen fortæller fra sine første Husmandsrejser, at „næsten alle vore Husmænd, selv de dygtigste, famlede sig frem, og hver drev saa paa den Kile, der kunde glide; men ingen havde en ordentlig Fremskridtsplan eller et ret Overblik over, hvordan et Fremtidslandbrug burde drives.“ Vi kan knapt tænke os, hvordan det saa ud for den lille Husmand, før Andelsmejerier og Andelsslagterier kom. Et lille Eksempel vil maaske kunne give et Begreb derom. En Gaardmand kunde dagligt kærne sit Smør i en Smørkærne og bringe det frisk til Byen, en Husmand havde saa lidt Mælk, at han maatte samle Fløden fra den ene Dag til den anden for overhovedet at have noget at kærne, og tit havde han ikke andet end en Flaske at kærne i. Under disse Forhold fik han

ikke alene meget lidt Smør ud af Mælken, men det blev heller ikke et Produkt, der i Kvalitet kunde komme op ved Siden af Gaardmændenes. Den fattige Husmand maatte nøjes med en lavere Betaling, ja, undertiden var Smørret harsk fra selve Fremstillingen og kunde ikke sælges til Menneskeføde.

Da kom saa Andelsmejerierne og Andelsslagterierne i Løbet af Firserne og vendte op og ned paa alt dette. Husmanden kunde nu faa sin Mælk behandlet paa samme Maade som Gaardmandens, han kunde føde Grise op og faa dem afsat gennem Andelsslagteriet. I de fleste Andelsselskaber var det fra Begyndelsen saadan, at alle Andelshavere havde samme Stemmeret, hvad der ogsaa gjorde sit til at hæve Husmændene op. Det betød ogsaa overordentlig meget, at Landsby-skolerne blev bedre og bedre. Samtidig kom flere og flere unge fra Husmandshjemmene paa Højskoler, i Halvfemserne var en Femtedel af Højskoleeleverne fra Husmandshjem. Endnu var det dog saadan, at det regnedes for en Selvfølge, at det saa godt som udelukkende var Gaardmænd der valgtes til Ledelsen af de forskellige Foretagender, en Vandman, der næsten som en Selvfølgelighed gik med i Spidsen og blev valgt ind i Bestyrelserne, var den sjældne Undtagelse, Husmændene havde endnu ikke faaet rettet Ryggen saa meget, at de ikke følte sig lidt ydmyge i Gaardmænds Nærværelse.

Vandman hørte til dem, der ikke blot havde Modet selv, men ogsaa kunde indgive andre det. Tidligt fattede han Interesse for Husmandsrejserne, som Anders Jørgensen, Høng, satte i Gang fra Begyndelsen af Firserne, og fra Midten af Firserne kom han i Forbindelse med Fr. Oehlerich, en tidligere Lærer, der udgav et lille Blad „Husmandsbladet“, og som senere slog sig ned i Thoreby paa Østlolland. Oehlerich kæmpede ivrigt nok for Husmandssagen og søgte at faa dannet saakaldte Sogneforeninger, hvor Husmændene skulde staa sammen uden Hensyn til deres politiske Staaelse og med Støtte af Gaardmænd og andre. Foreningerne skulde hjælpe dem til bedre Oplysning og bedre Udbytte af deres Arbejde; men trods den gode Vilje, synes det dog hos Oehlerich at have skortet paa en fast Linie. Fra Slutningen af Firserne brevvexlede Rs. Vandman jævnlige med ham; men det er betegnende, at Vandman ikke gik ind i et Arbejde for Oprettelsen af Sogneforeninger.

I 1891 skulde Vandman gennem Maribo Amts økonomiske Selskab med paa en Husmandsrejse til Sjælland. Han rejste afsted sammen med en halv Snes andre lolland-falsterske Husmænd. Det viste sig imidlertid, at Konsulenten havde taget fejl af Dagene, og de kom til Køge den Dag, Rejsen sluttede. Dette førte til, at de maatte foretage Rejsen alene, og Vandman blev Fører. De fik set de forskellige Bedrifter og kom tilbage til Køge. Deres Frikort til Statsbanerne gjaldt imidlertid endnu i fire Dage, og de fleste af dem tog sig derfor en Ekstrarejse helt op til Helsingør. At Rejsen har været en Oplevelse for de fattige Husmænd forstaar man. For Vandman kom Bekendtskabet med de Medrejsende til at betyde, at han havde nogle Forbindelser, da han senere arbejdede for Dannelsen af Husmandsforeninger Stiftet over.

Senere kom Vandman med paa en Husmandsrejse i Jylland, der gik fra Aarhus til Mors, derfra ned til Esbjerg og over Fredericia tilbage til Aarhus med Afslutning paa Malling Landbrugsskole; men som han sagde, det gav for meget Rejseri i Forhold til Tiden. Da han havde søgt denne Rejse, og Tiden nærmede sig, da han skulde ud paa den, blev han betænkelig. Han syntes næsten, at det vilde blive umuligt for hans Kone at klare det altsammen derhjemme i en hel Uge, hun skulde blandt andet i Marken og slaa Grønt af og køre det hjem til Køerne paa en Trillebør. „Men da jeg kom hjem, kunde det ikke ses, at jeg havde været borte, saadan havde min Kone klaret det hele,“ siger Vandman.

Rejsen førte iøvrigt til en af Vandman's Indsatser for Kvindens Ligeret. En Eftermiddag var de rejsende Husmænd paa Klank Højskole truffet sammen med et Hold Husmandskoner, som glade og begejstrede kom ind fra deres Rejse. „Vi maa ogsaa have Konerne paa Rejse derhjemme,“ tænkte Vandman, og naturligvis blev det hos ham ikke bare ved Tanken. Paa et Møde i Maribo næste Aar kom han frem med sit Forslag; men Konsulenten for Nordfalsters Landboforening mente ikke, at det var noget, som lod sig gøre. Konsulent Lindholm fra Maribo Amts økonomiske Selskab var lige i Øjeblikket fraværende, men da han kom og hørte, hvad det drejede sig om, sagde han straks: „Jo, de skal paa Rejse.“ Saadan gav Vandman Stødet til, at de lolland-falsterske Husmandskoner ogsaa fik deres Rejser. Senere hen

sen, Vinde, krævede de store Gaarde udstykket, men tillige Oprettelsen af Husmandsforeninger, som kunde dygtiggøre Husmændene til at overtage Jorden. Husmændene skulde nu være myndige og ikke længere staa under Landboforeningernes Formynderskab. Det lokale konservative Blad „Østsjællands Avis“ skrev om dette Foredrag: „I det hele taget spredte Taleren Misundelsens Sæd ved at fremsætte kraftige Angreb paa Gaardmændene.“ Dette forhindrer dog ikke Referenten i at meddele, at Carl Hansen ogsaa udtalte, at der ikke skulde være noget til Hinder for Samarbejde med Gaardmænd og Godsejere. Det var sikkert saaledes, at Carl Hansen var skarp i Formen, og maaske var det ogsaa af denne Grund, at Oehlerich igen tog Ordet om Programmet og pointerede, at Foreningen var upolitisk, og at man godt kunde samarbejde med Landboforeningerne om Husdyrudvalg, men selv burde oprette Foredrags- og Planteavljudvalg. Jørgen Nielsen opfordrede Husmændene til at lære Sammenholdets Magt af Arbejderne. Derefter talte R. S. Jensen, Skørringe, — det er sagt, at Vandman aldrig har staaet som Foredragsholder ved et Møde, men her var han det i hvert Fald. Emnet var meget neutralt — Dyrkning af Sukkerroer, et lidt mærkeligt Emne ved et saadant Møde vil mange maaske finde, men særdeles betimeligt, da der nemlig paa den Tid var Planer om en østsjællandsk Sukkerfabrik. Vandman fraraadede Husmændene at dyrke Sukkerroer, fordi Transporten for Husmanden blev for dyr i Forhold til den lave Pris, der var paa Sukkerroerne, som ogsaa gav mere Arbejde end Foderroer, da de skulde graves eller pløjes op. Fynboen Jens Hansen, Skalborg, talte for mere Oplysningsarbejde blandt Husmændene. Sluttelig kunde Karl Hansen, Ankerstræde, takke og udbringe et Leve for Husmændene.

Allerede forud for det offentlige Møde var den saakaldte Fællesbestyrelse blevet valgt, og den kom til at bestaa af Fr. Oehlerich, Thoreby, Formand, Jørgen Nielsen, Viby, første Næstformand, Jens Hansen, Skalborg, anden Næstformand, Søren Ladefoged, Gunget, Jens Klausen, Klim, Karl Hansen, Ankerstræde, Kasserer, Carl Hansen, Vinde, Skriftefører, N. P. Jensen, første Tilsynsmand, og R. S. Jensen Vandman, anden Tilsyns-

mand. Tilsynsmændene var paa een Gang Revisorer og Bestyrelsesmedlemmer.

Di-tte Møde har sikkert gjort et stærkt Indtryk paa Vandman. Her mødte han en Række Standsfæller, som han følte vilde den samme Vej frem som han selv og havde Modet til at kæmpe for Sagen. Nu skulde Husmændene rejses igennem deres egne Foreninger, og Vandman følte sig kaldet til at være med i dette Arbejde.

Næppe var han kommet hjem til Skørringe, før han sammenkaldte til et Møde i Brugsforeningens Sal den 8. December med det Formaal at faa dannet en lokal Husmandsforening. Det lykkedes ogsaa, skønt det kun var 8 Medlemmer, Vandman til en Begyndelse blev Formand for. Allerede en Uge senere var Medlemstallet dog steget til 15, og det vedblev derefter at stige jævnt.

Vandman søgte nu Forbindelse med Mænd, som han kunde tænke sig vilde hjælpe til at danne Husmandsforeninger i andre Sogne. I et Brev af 10. December skriver han: „Jeg har været en Del omkring i den sidste Tid' og saa ofte Lejlighed gaves anbefalet Husmændene at danne Foreninger. Det lader ogsaa til, at der er nogen Stemning derfor; men der mangler vistnok Mænd, der vil tage fat og sætte Sagen i Gang, eller ogsaa er det vanskeligt at træffe disse.“ Et Par fik han dog ret hurtigt fat paa, i 1902 stiftedes først Østofte Husmandsforening med Murer Jørgen Larsen som Formand og senere Landet-Ryde med Johan Ploug som Formand.

Imidlertid kom der ret hurtigt Brydninger indenfor „Dansk Husmandsforening“s Ledelse, ganske særligt mellem de to Carl Hansen'er og Oehlerich. Hovedskylden er senere lagt paa Oehlerich, der sikkert heller ikke fuldt ud forstod Husmandsforeningernes store Mission og især lagde for lidt Vægt paa de sociale Opgaver; men, som Vandman har sagt, der var Fejl paa begge Sider. Lederne var for lidt skolede til det Samarbejde, som maatte kræves. Kun et Aar efter Starten fik „Dansk Husmandsforening“ Dødsstødet af sine egne Stiftere. Baade Jyder og Sjællændere dannede hver deres egen Samvirksomhed. Paa Sjælland var det Karl Hansen, Ankerstræde, der sammenkaldte til et Møde i Køge den 9. November 1902. Her blev De samvirkende sjællandske Husmandsforeninger stiftet, og de lollandske Foreninger fulgte med

over i den nye Sammenslutning. Karl Hansen blev Formand og Vandman Næstformand. Paa dette Møde var det ogsaa, at Godsforvalter Bertelsen, Høng, holdt det Foredrag om „Husmandssagen og Skattesagen“, der førte til Forelæggelse og Vedtagelse af Køgeresolutionen, som begyndte med de stolte Ord: „Da Husmandsbruget som selvstændig Driftsform bevislig er den fordelagtigste Form for Landbrug saavel for Samfundet som for den enkelte og derfor kan ventes at ville blive den almindelige (og i Fremtiden mulig den eneste) Driftsform for dansk Landbrug, kan Husmandssagens Udvikling ikke væsentlig bygges paa Bidrag fra Staten eller andre Samfundsklasser ..“ Videre hedder det, at Husmandsstanden ikke kræver Begunstigelser for sig selv, men kræver Told- og Forbrugsskatter ophævet, fordi de uretfærdigt tynger paa Arbejdet og de smaa Hjem. I Stedet for kræves Skat paa den Jordværdi, som ikke skyldes Enkeltmands Arbejde, men som hidrører fra Samfundets Vækst og Udvikling; herved rammes kun Privatspekulationen, mens Jorden vil blive billigere og Adgangen lettes for hver Mand til at faa eget Hjem. Resolutionen slutter med at opfordre Landets andre Husmandsorganisationer til at slutte sig til dette Program i Skattesagen og arbejde for dets Gennemførelse.

Resolutionen var som en Fanfare, der satte de tilstedeværende Husmænd i Begejstring. Rs. Vandman var helt og fuldt med i dette. Med sine klare, rammende Sætninger gav Resolutionen et fuldgyldigt Udtryk for, hvad der rørte sig i hans og andre Husmænds Sind. — Efter nogen Forhandling blev Resolutionen enstemmig vedtaget.

Køgemødet satte Skel. Husmandsbevægelsen kom hermed ind paa det Grundlag, som blev det fremtidige. Indenfor de andre Husmandsorganisationer tøvede man dog. Fynboerne sluttede sig snart til; men Jyderne var mere forsigtige, og hos dem kom først efterhaanden de politisk-soziale Spørgsmaal mere i Forgrunden. Hvad „Dansk Husmandsförening“ angik, saa var Redaktør Oehlerich en bestemt Modstander af Resolutionen og skrev imod den i sit Blad; men han var allerede gaaet af som Formand, og baade Foreningen og hans Blad sygnede hen i Løbet af nogle faa Aar.

Køgemødet satte ogsaa Lysten til at arbejde for Sagen op.

Vandman fortsatte nu med sin Agitation for at faa dannet flere Foreninger. I Forsommeren 1903 kom han saaledes hen til Sadelmager C. M a d s e n, Slemminge, hvis Navn han havde set paa Listen over præmierede Husmandsbrug, og spurgte ham, om han kunde tænke sig at være med til at danne en Husmandsforening. Ved et Møde i Juni, hvor K a r l H a n s e n, Ankerstræde, Forstander Nielsen-Klodskov og Redaktør J o h s. M a d s e n talte, dannedes saa „Saxkjøbingegnens Husmandsforening“ med Sadelmager Madsen som Formand. Paa dens daværende Omraade er der nu seks Lokalforeninger.

Paa lignende Maade fik Vandman fat i A u g u s t P e t e r s e n, som hjalp ham med Oprettelsen af Foreningen i Kettinge-Bregninge. Gaardmændene kaldte den „Socialistforeningen“. Der var næppe paa Foreningens Medlemsliste en eneste Socialist; men Øgenavnet viser, hvilken Uforstaaenhed og Modstand der endnu raadede overfor den nye Bevægelse, som brød sin Vej fremad.

Denne Modstand gjorde vel ogsaa sit til, at Vandman i første Omgang maatte gaa forgæves mange andre Steder. Mangfoldige Steder fik han dog ogsaa knyttet Forbindelser, som senere gav Resultat. Men det kunde være svært nok. Naar Gaardmændene saa med Uvilje paa den nye Bevægelse, var det naturligvis ikke mindst af Hensyn til deres Landboforeninger, som hidtil paa deres Vis havde varetaget Husmændenes Interesser. Der var Modstand ogsaa af anden Art, ikke saa faa var der, som „med mange anerkendende Ord søgte at lægge Bevægelsen ind i et skyggefuldt Leje“, som J e n s D a m g a a r d har udtrykt det. Man haabede vel paa, at den med en stille Tilværelse vilde sygne hen igen ligesom „Dansk Husmandsforening“.

Det laa ikke til Vandman at give op overfor hverken Modstand eller Ligegyldighed. Støt og ufortrødent arbejdede han videre og søgte at vinde Forstaaelse og Tilhængere. Det er om disse første Aar, han har fortalt i et Interview med „Lolland-Falsters Venstreblad“: „Vi havde vel egentlig ikke Raad til at deltage i Agitation; men saa gik vi paa vore Ben, og vi tog det ikke saa nøje med Milene. Det første, man sagde til os, naar vi kom til et Forsamlingshus, var altid: „Tal nu endelig ikke Politik!“ Det var Folk saa meget bange for den

Gang. Bønderne sagde jo, at vi vilde sætte Skel, mens Sandheden var, at vi vilde sløtte Skel ved at hæve Husmanden op mod Gaardmanden . .“ Afdøde Landbrugsminister Anders Nielsen advarede ogsaa engang Vandman imod Politik; men Vandman svarede til hans Forbavelse: „Jo, De kan tro, at nu skal vi rigtig til at drive Politik, Anders Nielsen.“ At Vandman slet ikke tænkte paa Partipolitik, men det sociale, har Anders Nielsen næppe forstaaet; men dette var for Vandman et Kernepunkt. „Jeg forstaar ikke,“ siger han, „hvad vi skulde bygge vor Bevægelse inderst inde paa andet end paa sociale Synspunkter. Den vilde falde sammen, hvis vi ikke havde de fælles Krav om Jorden for Folket, Toldskrankernes Fjernelse osv. . .“

En af de faa, som forstod, at noget nyt værdifuldt var ved at vokse frem, var Grev L. Reventlow, Rudbjerggaard, der sagde til Vandman: „Hæng bare i, Jensen! Det var os Herremænd, der begyndte med at organisere os, saa fulgte Bønderne, og nu er Turen altsaa kommet til jer Husmænd. Det er altsammen i sin Orden, Jensen.“

Allerede nu var Vandman meget borte fra Hjemmet i Husmandssagens Tjeneste. „Det gik ud over min Kone . .“, siger han og tænker tilbage; men saa fortæller han videre om sin Kones Forstaaelse af Arbejdet for Sagen, der var hendes Interesse lige saa vist som hans. Aldrig nogensinde var der en sur Mine hos hende, naar han rejste, og det endskønt han ofte maatte tage de faa Ører med, som de ejede. Det var jo sjældent, at han for dette Arbejde fik nogen Betaling. Da Vandman engang skulde til Møde paa Sjælland, spurgte hans Kone: „Hvornaar kommer du igen?“ „Det ved jeg ikke,“ svarede Vandman. „Ja, ja, du er velkommen, naar du kommer.“ „Ja, det ved jeg,“ sagde Vandman igen, „derfor er jeg saa glad for mit Hjem.“ „Ja, Gud ske Lov derfor,“ sluttede Konen saa af. Naar Vandman saa kom hjem fra sine Rejser, søgte han ogsaa altid at give hende Del i sine Oplevelser, skønt hun tidligt blev stærkt tunghør og maatte bruge Hørerør. Tit var det nok strengt for hende at sidde som halvvejs udenfor, naar der ellers blev talt sammen i Hjemmet; men hun beklagede sig aldrig over sin Svaghed. Og Børnene var jo ogsaa ude omkring og havde deres Oplevelser, nogle af de smukkeste stod i Forbindelse med deres Højskoleophold; naar

de kom hjem fra disse, kunde de sætte sig til at synge sammen af de Sange, som de havde lært. Hjemmet bandt dem stadig.

Endnu skal fra denne Periode fortælles følgende Træk, som ogsaa er et Bevis for Vandmans Iver for at hæve Husmandsstanden: I Begyndelsen af Aarhundredet, da Abed Højskole gik istaa, oprettede Maribo Amts økonomiske Selskab dér et Kursus i Regnskabsføring. Kursuset skulde vare en Uge, og Deltagerne skulde senere hver i sin Kreds undervise Landmændene. Vandman meldte sig som Deltager, men blev lidt underlig tilmode, da han fik at vide, at de andre 14 Deltagere alle var Skolelærere. Det gik dog meget godt, og han fik senere paa andre Omraader Samarbejde med flere af disse Lærere. Han cyklede fra Skørtinge til Abed hver Morgen og hjem hver Aften, det var omkring 15 km i hver Retning. Kursuset holdtes af Hensyn til Lærerne i Høsten, og Vandman maatte passe sin Bedrift og sit eget Høstarbejde i Morgen- og Aftentimerne. Det lykkedes ham at faa Regnskabskursus i Gang i Brugsforeningens Sal; men det gik kun to Vintre. — Nogle Aar senere blev Vandman sammen med Konsulent Lindholm valgt til at skulle udarbejde eller fremskaffe en passende Regnskabsbog for Husmænd. De fik fat i flere Regnskabsbøger, som var gode, men Interessen manglede. De samvirkende Husmandsforeninger har siden flere Gange afholdt Kursus paa Lollands Højskole for at uddanne Regnskabslærere; men det kneb stadig med Interessen og gør det vist endnu. For Vandman hørte Regnskabsførelse med til noget saa simpelt som det at have Orden i sine Sager.

Der var iøvrigt mange Spørgsmaal, som de første lolland-falsterske Foreninger straks tog op. Ved et Kursus i Saxkøbing havde man saaledes en Møjeribestyrer til at tale om Kvalitetsbetaling for Mælk. Hvilket Fremskridt maa der ikke være sket i Husmandens Mælkeproduktion baade kvalitets- og kvantitetsmæssigt, siden han kernede sit Smør i en Flaske! Konerne blev heller ikke glemt, Skørtingeforeningen arrangerede Husholdningskursus, og eet Aar var der endda to Kursus samtidig med hver 50 Deltagere. Fra en Husmandsrejse i Sommeren 1905 fortælles, at Deltagerne var overmaade begejstrede for Samvirksomhedens Forevisningsmark i Østofte, der var anlagt og passedes af Jørgen Larsen. Det

eningen, da Fuglsangs Fæstegods i 1916, ialt 140 Ejendomme, blev videresolgt til Fæstere og Lejere.

Omtrent samtidig blev der fra de samvirkende sjællandske Husmandsforeninger taget Initiativet til Oprettelse af en Brandforsikring for Husmandsejendomme, som det var Hensigten skulde omfatte hele Landet. Ved et Møde i København den 20. April 1907 vedtoges det at nedsætte et Udvalg til at arbejde for Sagen, og dette kom til at bestaa af: Karl Hansen, Ankerstræde, Povl Jensen, Terp, Jørgen Nielsen, Viby, Direktør Vilhelm Nielsen, København, Emil Rasmussen, Rue, og R. s. Jensen Vandman. Nu skulde der tegnes Forsikringer, og ogsaa her tog Vandman fat, da det gjaldt at gaa fra Dør til Dør. Husmandsbrandkassen var naturligvis ikke velset af de gamle Forsikringsforetagender, og det manglede ikke paa mere eller mindre velmente Hentydninger til, at en Brandkasse ikke kunde bæres af de smaa Husmænd alene, og da man saa havde tegnet Forsikringer til et Beløb af 25 Mill. Kr. og den 20. Januar 1908 afholdt stiftende Generalforsamling, kom der et Slag, som truede med at styrte det hele omkuld. Alberti nægtede den nye Brandkasse Justitsministeriets Anerkendelse. Han krævede, at Bestyrelsen, hvortil var valgt det foreløbige Udvalg med Direktør Vilhelm Nielsen som Formand, skulde fremskaffe en Erklæring fra hver af de ca. 10,000 Forsikringstagere. Loven indeholdt ikke et saadant Krav, den bestemte kun, at der skulde være en Forsikringssum paa 20 Mill. Kr.; men Godkendelsen afgang af Justitsministerens Skøn. Nægtelsen vakte Harm; men da man havde sundet sig lidt, slog det ud i en ny Arbejdsenergi, i Stedet for at samle Erklæringerne, bestemte man sig til ved et nyt Fremstød at søge tegnet for mindst 20 Mill. Kr. til, som saa skulde bilægges med Erklæringer. Vandman for sit Vedkommende tog endnu en Gang fat paa Agitationen Lolland-Falster over. Da Alberti ikke ret længe efter faldt, blev Brandkassen allerede den 4. November 1908 anerkendt af hans Efterfølger, Justitsminister Høgsbro, og begyndte sin Virksomhed den 1. April 1909 med ca. 23,000 Medlemmer og en Forsikringssum paa godt 67 Mill. Kr. Dens Start var et storslaaet Resultat af Husmændenes Sammenhold.

Vandman var stadig Medlem af Kommissionen til Frem-

skaffelse af Jord til Husmandsbrug, og ogsaa dette Arbejde krævede, at han ind imellem maatte hjemmefra. Det er allerede nævnt, at de øvrige Medlemmer var Grev Reventlow, Rudbjerggaard, og Proprietær O. Rasmussen, Gaabense Færgegaard. Det var et godt Samarbejde, da Grev Reventlow ogsaa paa dette Omraade var en forstaaende Mand og forøvrigt aldrig foretog sig noget uden at have raadført sig med Vandman. Efter Loven af 1899 maatte et Husmandsbrug med Jord, Bygninger og Besætning ikke koste over 4000 Kr., og Ansøgeren skulde være i Besiddelse af den ene Tiendedel, altsaa indtil 400 Kr. Det siger sig selv, at det maatte blive saa som saa med Oprettelsen af Husmandsbrug efter en saadan Lov. Ansøgerne havde som Regel set sig godt om efter den billigst mulige Jord, og de fleste af de faa Brug, der blev oprettet paa Lolland-Falster, kom til at ligge ude paa „de bageste Marker“, de fik den daarligste Jord og den daarligste Beliggenhed, og endda blev der sjældent Tale om mere end 3, højst 4 Tdr. Land Jord. Loven blev senere ændret nogle Gange, og da den i 1906 var til Behandling var Kommissionen paa Lolland-Falster den eneste, som tilsluttede sig Husmandsforeningernes Krav, og den udtalte endda Ønsket om at faa Laanesummen sat op til 7—8000 Kr. Saa stor en Respekt havde Grev Reventlow for Vandman, at denne havde faaet ham til helt og fuldt at slutte sig til disse Krav. — Der kunde under Arbejdet med Sagerne komme mange Forhold frem. Engang var der en Mand i Skottemark, som søgte et Laan, men Sogneraadet havde ikke anbefalet. Greven sagde saa til Vandman: „De maa hellere tage hen og undersøge, hvad der er i Vejen.“ Det gjorde Vandman, og han kunde derefter ved det næste Møde meddele, at Manden havde købt en Parcel, der laa meget afsides, og at Sogneraadet nu var bange for, at det skulde komme til at sætte Vejen i Stand, hvis han fik denne Jord. Da Greven hørte dette, sagde han straks: „Saa skal han have Laanet.“ Manden fik det, og Sogneraadet kom ogsaa til at lave Vejen. — Da Poul Christensen blev Landbrugsminister i Zahles første Ministerium, søgte han — til manges Forargelse — paa alle Omraader at give Husmændene den Indflydelse, som rettelig tilkom dem, og da Grev Reventlows Formandsperiode udløb i 1910, udnævnte han Rs. Vandman til Kommissionens Formand.

Den 20. Oktober 1907 afholdtes paa „Folkets Hus“ i Maribo det første Sendemandsmøde. En sjette Forening for Nysted Landsogn, stiftet i Marts Maaned, var kommet til, og der deltog 35 Sendemænd. Vandman indvalgtes i Kursusudvalg, Husmandsudvalg og Bladraad. Regnskabet for den forløbne Tid balancerede med den beskedne Sum 467 Kr. 10 Øre, endda var ikke alle Indtægterne brugt, der kunde overføres et Overskud paa 8 Kr. 22 Øre, Statstilskudet udgjorde 389 Kr. Næste Aars Budget var paa 1920 Kr., til Forevisningsmarker afsattes 420 Kr., til Markbesigtigelser 100 Kr., til Produktionsudstillinger 160 Kr., til Landbrugs- og Regnskabskursus 500 Kr., til Tørstofbestemmelser 40 Kr., til Uddeling af Smaaskrifter 200 Kr. og til Konsulentløn 500 Kr. Allerede i Maj havde man antaget Landbrugskandidat H. V a n g e som Konsulent; han var dog samtidig knyttet til de sjællandske og bornholmske Husmandsforeninger.

Det vedtoges, at Bestyrelsen skulde bestaa af 7 Medlemmer, et Medlem for hver Folketingskreds, hvor der var Medlemmer, og Resten valgt ved frit Valg. Nu første Gang blev tre kredsvalegt og fire valgt ved frit Valg. De hidtidige Bestyrelsesmedlemmer genvalgtes, og desuden valgtes O l a f T o x v æ r d, Idestrup, og S m e d F r e d e r i k s e n, Rersø. Revisorer blev C. H a a r, Rersnæs, og N. S t o f f e r, Kettinge.

Mødet er iøvrigt karakteristisk for den Linie, som de lolland-falsterske Husmænd og deres Fører lige fra dengang har fulgt. Der vedtoges en Resolution, hvori man krævede, at Statstilskudet til de korte Kursus blev administreret af de provinsielle Samvirksomheder eller af Udvalget til Fordeling af Tilskud til Præmier og Rejser. Endvidere krævedes Husmandsforeningerne repræsenteret i et paatænkt Landbrugskontor. I andre Resolutioner fastholdt man Køgeresolutionens grundlæggende Tanker og krævede lige og almindelig Valgret uden noget Afslag og uden „Garantier“ af nogen Art baa- de til Rigsdagen og de kommunale Raad. Man sporer ogsaa Vandmans Indflydelse i dette, at Spørgsmaalet om Husmandsbrandkassen blev drøftet.

Allerede 1. December 1907 lykkedes det at faa dannet en Forening i Idestrup som den første paa Falster. Pastor Th. H e l w e g, der havde været Præst i Amerika, og som var

levende interesseret i alt socialt Fremskridtsarbejde, var her Vandman en fortrinlig Støtte.

Efter fulgte saa Oprettelsen af den ene Forening efter den anden, og ved saa godt som alle Stiftelsesmøder var Vandman med. Han sagde ikke meget, men han fik i en kort, koncis Tale sagt, hvad han vilde, og det havde sin Betydning alene det, at han var med. Altid kunde han se noget lyst ved Husmandskaarene, og altid sagde han til sine Standsfæller: Se nedad, ikke opad! Det var til Stadighed med Henblik paa at hjælpe de endnu ringere stillede, at Vandman gjorde sit Arbejde. Der stod Tillid om ham. En af de nuværende falsterske Husmandsførere har fortalt om, hvordan han som Barn hørte sin Fader tale med et Par andre Husmænd. Der blev saa sagt noget, som der ikke var Enighed om; men Fortælleren tilføjede: „Jo, det er rigtigt, for det har Vandman sagt.“ Og saa stod det fast.

Efter Opfordring fra Landbrugsministeriet valgte Samvirksomheden ogsaa i 1907 Vandman, C. Madsen og Havebruger Peter Jensen, Sortsø, til at indtræde i Udvalget angaaende Husmandsrejserne og Bedømmelse og Præmiering af veldrevne Husmandsbrug.

Alle de nævnte Hverv krævede af Vandman, at han skulde være paa Farten, og han skaaede sig ikke. Der er ikke et Hverv, han har haft, stort eller lille, uden at han har følt sig forpligtet overfor det. Hans Skikkelse blev i disse Aar kendt i hvert eneste Sogn paa Lolland-Falster. Foruden dette havde han sine Hverv indenfor de økonomiske Foretagender, der krævede, at han nu og da maatte til København og andetsteds hen. Ubegribeligt næsten, hvordan Vandman kunde overkomme alt dette; men han havde sit eget Arbejdstempo, støt og roligt tog han paa det altsammen, og saa skred Arbejdet — paa det ene og det andet Felt. Altid syntes han tilmed at være veloplagt, det var sjældent, at han ikke havde et Smil tilovers. Han var arbejdsglad og ikke bange for at tage Byrder paa sig. Vandman var nu vokset ud over Sognets Grænser, havde erobret Stiftet, her var det blot med at fæstne det vundne, og han var godt paa Vej til at erobre Landet — uden at han selv vidste det, for han glemte sig selv helt i Arbejdet for sin Stand og de unge, som stod rede til at rykke ind i den.

Det var ikke megen Tid, at Vandman fik til at dyrke Privatlivet; men ind imellem alle Arbejdsdagene kom dog som en Højtidsdag hans og Sofies Sølvbryllupsdag den 28. December 1906, hvor de samledes med deres Børn i deres lykkelige, lille Hjem. Ved denne Lejlighed modtog han af Skørringe Husmandsforening en Skrivebordsstol med Inskription. Deres Husmandsbrug var stadig et Mønsterbrug, og det gav naturligvis ikke mindre Arbejde, at Haven i 1907 blev Forevisningshave. Det var den dog kun til 1909, da Vandman i Stedet for efter Anmodning fra Østifternes Haveselskab lavede Forsøgsfrugthave. Selskabet leverede 8 Frugttræer om Aaret i fem Aar. Vandman maatte selv plante dem, en Konsulent besørgede Beskæring og Sprøjtning. Denne Form for Havebrug skaffede naturligvis ogsaa mange Gæster; men de var altid velkomne, ikke mindst, fordi de kom for at lære noget.

Indenfor Samvirksomheden blev nye Opgaver stadig taget op. I Oktober afholdtes en Produktudstilling i Maribo, og sammen med de øvrige Samvirksomheder oprettede man et Litteraturudvalg, som Aug. Petersen blev Medlem af. Sammen med de sjællandske, fynske og bornholmske Samvirksomheder overtog man Bladet „Husmanden“, og Bestyrelsen bemyndigedes til at optage et Laan paa 550 Kr. til dette Formaal. Det var ikke noget stort Beløb. At man maatte optage Laan for at faa disse Penge, fortæller lidt om Samvirksomhedens spændte Økonomi. Der har saavist ikke været Raad til store Diæter for det Arbejde, de ledende udførte.

Fastelavnsmandag den 7. Februar 1910 afholdtes det første Formandsstævne. Disse Møder blev gentaget hvert Aar, fra 1923 afholdtes de endda halvaarlig, og de er blevet Hjemsted for mange gode Drøftelser. Samvirksomheden havde i 1910 16 Foreninger under sig, og ikke mindst for de nye Formænd og Bestyrelsesmedlemmer kom disse Møder til at yde god Vejledning og Opmuntring. Da Poul Christensen som Landbrugsminister overdrog Administrationen af Bevilingerne til Husmandsbruget til Husmændene selv, valgtes Vandman, C. Madsen og Toxværd, Idestrup, til at lede Husmandsrejserne og Uddelingen af Præmier. Det var et Hverv, de beholdt i mange Aar — som Dommere fik de 2 Kr. i Dagløn, naar der var Penge i Kassen til det. Samvirk-

somheden tiltraadte Danske Landmænds Frøforsyning og nedsatte et Udvalg til at forberede Oprettelsen af Husmandskreaturforsikringen, som begyndte sin Virksomhed i Januar 1912. P. M a d s e n, Erikstrup, blev denne Forenings dygtige Formand.

Vandman blev af Samvirksomheden indvalgt i Bestyrelsen før De samvirkende danske Husmandsforeninger.

I 1912 oprettede man de første Fjerkræavlscentre, og gennem Aarene har man ydet Medlemmerne Tilskud til Indkøb af Rugeæg fra disse Centrere og derved bidraget til at faa fremskaffet et mere udbyttegivende Hønsehold. Vandman har selv flere Gange indledet om Fjerkræavl. Det har sikkert ikke været det Emne, som interesserede ham mest; men han har erkendt dets Betydning og villet have det med.

Som Vandman var kort i sine Taler paa Møder, saadan har han hverken som Indleder af en Forhandling, Leder af et Møde eller i en Diskussion nogensinde brugt mange Ord. Maaske dette, at han ikke var egentlig Taler og tit maatte rømme sig noget for at faa Ordene frem, netop bevirkede, at han holdt sig til det strengt nødvendige; men til Gengæld var det saadan, at hvert Ord fik Vægt. Det vidste man i Forsamlingerne, og derfor blev der altid lyttet til ham med Opmærksomhed. Han holdt sig til Sagen, hans Tale var præget af Ro; men det var langtfra saadan, at han undlod at fremsætte Bemærkninger, som kunde karakterisere de omhandlede Forhold ret skarpt. Han kunde sige meget, som andre ikke vilde have kunnet uden at vække Bitterhed og Harme, og hans umiddelbare Myndighed gjorde, at der blev taget Hensyn til hans Ord. Paa Formandsmødet i 1914 fremkom Vandman med et Par saadanne Udtalelser. Man drøftede Udstykningerne, og under Debatten lagde Vandman Vestlollikerne paa Sinde „at vælge en Repræsentant, som vilde interessere sig lidt for Foreningen, hvad ikke kunde siges om den nuværende.“ — Senere i Forbindelse med en Henvendelse fra „Dansk Arbejde“ udtalte Vandman: „Ja, og en Mand, vi kender, der var stærkt med i den „danske Uge“, bruger Polakker i sin Bedrift; det er ogsaa en Maade at vise det danske sin Interesse paa.“ Vandman havde med skarpt Øje set det forlorne i denne Patriots Holdning, Polakkerne blev jo sig selv ubevidst brugt som Løntrykkere overfor de lollanJ fal-

sterske Landarbejdere. Det er muligt, at Patrioten har dukket sig lidt, da han læste Vandmans Udtalelse; men han har sikkert ogsaa i sit stille Sind maattet indrømme Sandheden deri.

Emnerne, som kom til Behandling ved Formands- og Sædmandsmøder, afspejler ogsaa, selv om andre har været medbestemmende, hvad der rørte sig i Vandmans Sind. De faglige Foredrag fik altid en fremskudt Plads; men ved Siden af glemtes aldrig det sociale og politiske, og Spørgsmaal vedrørende Oplysningen, Ungdommen og Børnene kommer Gang paa Gang frem. Ved ovennævnte Formandsmøde drøftedes ogsaa Husfliden, og Vandman giver i sine Udtalelser klart Udtryk for, hvad han ser i denne, „dens opdragende Betydning“ ved at samle de unge til noget sundt og nyttigt, og dette, at den giver de unge Tag paa at bruge Værktøjet rigtigt, saa „de kan være mere selvhjulpne, naar de sætter Bo.“ Aaret efter, da August Petersen indleder om Ungdomsundervisningen, slutter Vandman sig varmt til Tanken, han erklærer sig for Modstander af tvungen Skolegang for de unge, men „ikke af, at Husbonder og Mestre bliver tvungne til at tillade de unge at søge Skolen.“

Paa Fyn havde man faaet nedsat et Redskabsudvalg. De samvirkende danske Husmandsforeninger sluttede sig til. Vandman anbefalede det overfor sine Formænd, ikke mindst af den Grund, at mange Husmænd købte Redskaber hos Agenter og derved ikke altid fik de bedste, og man valgte Karl Henriksen, Blans, til at tiltræde Udvalget. Der ydedes ogsaa Støtte til Gartnerforeningen til Forsøg paa at finde de for Øerne bedst egnede Frugtsorter frem, og senere har man løvrigt støttet Anlæg og Drift af 7 Forsøgsfrugthaver. Ved samme Tid drøftede man endvidere Muligheden for Oprettelsen af en lolland-falstersk Landbrugsskole.

I 1915, da Grundlovssagen var mest brændende, afholdtes i Forbindelse med Formandsstævnet et offentligt Møde, hvor flere af Stiftets Folketingsmænd talte, og som sluttede med Vedtagelsen af følgende Resolution: „Forsamlingen kræver af Regering og Rigsdag, at Grundlovssagen, saa snart Forholdene tillader det, gennemføres uden Særbestemmelser med Hensyn til Beskatning paa fast Ejendom.“ De lolland-

følsterske Husmænd var altid paa Demokratiets yderste venstre Fløj.

Da Amtsraadene i 1916 skulde fornyes, efter at de „højst-beskattede“s Privilegier var faldet, og Valget altsaa for første Gang stod i Demokratiets Tegn, blev Vandman af det radikale Venstre valgt ind i Maribo Amtsraad. Han blev der kun en Periode til 1922, da han selv var af den Mening, at hans andre Hverv lagde for stærkt Beslag paa ham til, at han kunde varetage dette tilfredsstillende; men i den Tid, han sad der, da var det, som Stiftamtmand Oxholm har udtalt sig, „hans Indsigt, Arbejdsevne og retsindige Bedømmelse af de forskellige Forhold kom vort fælles Arbejde til gode.“

I 1916 sluttede Samvirksomheden sig til Arbejdet for Dansk Andels-Gødningsforretning, idet man lod sig repræsentere ved Vandman. Det følgende Aar valgtes han sammen med Johan Skov, Lundby, ind i Amtsnævnet til Udførelse af Kornlovens Bestemmelser, og Sende-mandsmødet foreslog en Maksimalpris af 28 Kr. pr. Tønde Rug og 23 Kr. pr. Td. Vaarsæd. Det var om Vandmans Arbejde for Maksimalpriserne, at Murer Jørgen Larsen, Østoft, senere skrev i en Sang:

*Husker I, da Vandman kræved'
Maksimal paa Byg?
Alle store Landmænd skæved'
da til Vandman stygt.
Men da det saa kom til Stykket,
Maksimalen kom paa Bygget,
fede blev de Husmandsgrise,
de fik Skraa at spise.*

*Niels, Kristjan, Vandman, Rode
stod jo tidt for Skud.
Mange arrigt til dem glo'de
og dem skældte ud.
Vandman var jo dog den samme,
ingen kunde Vandman ramme.
Der var Karakter derinde
og saa Ret i Sinde.*

Et stort Minus var det for Husmandsbevægelsen, at Husmandsrejserne nu helt maatte indstilles; men Krigen medførte jo mange andre Indskrænkninger.

Det var naturligvis ikke videre fordelagtigt at have en Konsulent sammen med de andre Samvirksomheder. I 1919 fik man det da ordnet saaledes, at Landbrugskandidat Vigen, der var Lærer paa Lolland's Højskole, blev Landbrugskonsulent. Da der ogsaa haardt savnedes en Havebrugskonsulent, antoges som saadan Læreren Munkgaard, Fyns Husmandsskole. Medlemstallet var nu ogsaa oppe paa 4500, fordelt paa 46 Foreninger. Igen var der politisk Højspænding, denne Gang paa Grund af Landstingets Nægtelse af det Statslaan, Finansminister Edv. Brandes havde foreslaaet. Formandsmødet i Marts vedtog en Resolution, hvori „man paa det kraftigste protesterer imod Landstingets Krænkelser af Folketingsparlamentarismen, som det danske Folk i en Menneskealder har kæmpet for, idet vi har krævet og fremdeles kræver: Ingen over og ingen ved Siden af Folketinget.“ Ved adskillige Formands- og Sendemandsmøder havde man drøftet, hvad der kunde gøres i Børnesagsarbejdet. Nu vedtoges det at gaa i Samarbejde med Plejehjemsforeningen, og Vandman opfordrede til at støtte denne til at faa gode Plejehjem. Ved Aarets Sendemandsmøde talte Landbrugsminister Kr. Pedersen om de Jordlovsforslag, han havde forelagt Rigsdagen.

Da saa Lovene om Udstykning af Len og Stamhuse samt Præstegaardsjorderne blev gennemført, begyndte en ny, overmaade travl Periode for Vandman, som nu kom til at udføre sit Livs kæreste Virksomhed. Han blev Medlem af Jordlovsudvalget, og i denne Egenskab og i sin Egenskab som Formand for Kommissionen til Tilvejebringelse af Jord blev han den Mand, som fik den største Indflydelse paa Udstykningen paa Lolland-Falster, hvor de talrige Herregaarde maatte afgive store Arealer til nye Husmandsbrug. Allerede i 1920 blev der fra Taagerup Præstegaard udstykket 7 Brug. I 1921 udstykkedes 50 nye Brug og 8 Tillægsparceller, 1922 25 nye Brug og 8 Tillægsparceller, 1923 84 nye Brug og 10 Tillægsparceller, 1924 29 nye Brug og 10 Tillægsparceller, 1925 125 nye Brug og 5 Tillægsparceller, 1926 108 nye Brug og 4 Tillægsparceller, 1929 7 nye Brug, 1930 9 nye Brug, 1931 6 nye Brug og 1 Tillægsparcel, 1932 20 nye Brug og 4 Tillægsparceller. Sammen med C. Madsen gennemcyklede Vandman i disse Udstykningsaar Lolland-Falster paa Kryds

og tværs, utrolig mange Mil har de tilbagelagt sammen. Vandman, som ved Lenslovens Ikrafttræden var i den Alder, hvor de fleste lægger op, var utrættelig. Selv hans gode Ven, Madsen, kunde sommetider synes, at han gik lidt for voldsomt paa, som engang, da Vandman nede paa Nordfalster førte an ad mærkelige Biveje, som tilsidst førte dem ind i en Tjørnehæk og til et Vandløb, der ingen Overgang var over. En anden Gang, da de kom fra Falster tilbage over Guldborg, havde de en langt yngre Mand fra Mariboegnen med. Da de saa naaede til Saxkjøbing, sagde Vandman: „Nu skal vi ligge ud til Taars.“ Men Maribomanden var kørt saa træt, at Vandman og Madsen, der var omkring 60, maatte tage Ekstraturen alene.

For det meste gik Arbejdet jævnt og stille, som Vandman havde en Evne at faa det til, ikke des mindre fik han som Regel sin Vilje, ogsaa naar de store Godsbesiddere havde søgt at faa Kommissionen og Jordlovsudvalget til at tage Jord, der laa ubekvem for dem eller var Gaardens ringeste. Det kunde naturligvis give Tovtrækkeri. Vandman var paa Vagt, og naar Sagen var i Orden, var det paa en Maade, som de vordende Husmænd kunde være tjent med. Han kunde godt forhandle, men ogsaa bruge sin Myndighed som Kommissionsformand.

Engang var der en Præstegaardsforpagter, der var fornærmet over Vandmans Afgørelse og mukkede noget om, at det vel var, fordi „han hørte til et andet Parti“. „Jeg har aldrig set paa Kuløren,“ svarede Vandmand stilfærdigt, men alligevel saadan, at Forpagteren ikke gik længere ad den Linie.

Under Planlæggelsen af Udstykningen paa en af de østlollandske Herregaarde mødte Vandman Forpagteren. „Det bliver galt med den megen Udstykning,“ sagde denne. „Hvorfor det?“ spurgte Vandman. „Jo, Kommunen kommer til at bygge Skole.“ „Ja, maaske,“ sagde Vandman, „men det er der jo ikke noget galt ved.“ „Der bliver jo ingen Indtægter fra de smaa Brug,“ sagde Forpagteren. „Naa,“ svarede Vandman, „jeg synes ikke, at det er de store Gaarde, der opgiver Indtægterne.“ Saa talte Forpagteren ikke mere om Skole og Indtægter; men da han var kørt, sagde Sogneraadsformanden, som var med: „Det var godt, at du sagde det til ham, for

han opgiver næsten ingen Indtægt.“ Og to Aar efter hørte Vandman den samme Sogneraadsformand staa paa et offentligt Møde og sige: „Vi har allerede større Indtægter derfra end før Udstykningen.“

Det kunde ogsaa være den vordende Husmand, som Vandmand maatte sætte paa Plads. En Husmand var saaledes blevet uenig med en Haandværker om noget Byggeri ud over den egentlige Aftale. Da Vandman hørte, hvad Haandværkerens Fordring gik ud paa og fandt denne rimelig, sagde han: „Ja, saa lukker vi Bogen og gaar vor Vej.“ „Du mener altsaa, at jeg skal give efter,“ sagde Husmanden saa noget spagfærdigt. „Ja, det mener jeg,“ sagde Vandman. Det tog ikke ret lang Tid, før der var opnaaet Forlig mellem de stridende.

Travlheden levede heller ikke nu Vandman megen Tid i Hjemmet, og selv naar han var der, havde han travlt. Paa hans 70-Aars Dag var der nogle faa Venner, der vilde bringe ham deres Lykønskning om Formiddagen; men Vandman regnede hverken Alderen eller Dagen for noget særligt. Han havde noget skriftligt Arbejde, og det gjorde han færdigt, før han gav sig Tid til at drikke en Kop Kaffe med Gæsterne. Det var ved denne Lejlighed, at Chr. Nielsen, Stubberup, skrev denne smukke Hilsen:

Nu bort fra Kampen en lille Stund,
mens Hjerterne mødes paa hellig Grund.
Vi saa hinanden i Øjet klart,
og Tankerne mødtes i Retfærds Sag,
for der at kæmpe
og sprænge de Lænker,
som smedet er om den svages Arm.

Du gamle Kæmpe paa 7 × 10,
som graanet er under Dagens Slid,
til dig gaar Tanken fra tusind Hjem,
saa Smilet af Taaren lokkes frem.
Med Tak og Glæde
vi for dig træde
og bøje vort Hoved for Viljen din.

Til Lykke nu med de mange Aar,
du smiler jo selv som en Yngling i Vaar.
Du vandt jo ogsaa saa mangt et Slag,
du kæmpede om i den lange Dag.
At løfte de svage
til bedre Dage,
det var jo dit Maal og din Hjertesag.

Men selv paa denne Dag kunde Vandman altsaa ikke lade Arbejdet ligge. Nu var han ellers blevet saaledes stillet, at han kunde holde en Arbejdsmand til Hjælp, naar det krævedes. Sofie havde ogsaa i Reglen en af de voksne Døtre hjemme nu. Det var ganske simpelt nødvendigt for Vandman og hans Kone med alt, hvad der var kommet til at have Hjælp til Brugets Pasning. Iøvrigt tog Sofie stadig med godt Humør saa stærkt Del i sin Mands Interesser, som hendes daarlige Hørelse tillod hende. Jordlovsudvalgets Formand, Niels Frederiksen, har fortalt, hvordan hun engang, da han og Vandman skulde ud paa en ny Tur, spøgefuldt sagde: „Du ser vel indenfor hos mig engang, naar du kommer forbi, Rasmus.“ Der var Kærlighed med i Spøgen.

Under de fortsatte Udstykninger kom da ogsaa den Dag i 1928, da Herregaardsarbejderens Søn fra Familiehusene ved Aalstrup og Christianssæde i Spidsen for vordende Husmænd, Jordlovsudvalgets Medlemmer og andre gik hen over de to Gaardes Jorder for sammen med dem at træffe Bestemmelse om Udstykningen derfra. Ledsagerne mærkede ikke, at han følte noget særligt; men paa et direkte Spørgsmaal har Vandman svaret: „Jo, da vi gik over Christianssædes Marker, da var det, som om noget rørte sig i mit Sind.“ Og man forstaar det. Her, hvor hans Far og Mor havde trællet, hvor han selv som Barn maatte slide og var blevet snydt for Skolegang og Barndomsleg, her skulde der rejses Husmandshjem, store nok til, at Fader og Moder kunde leve derpaa og give deres Børn en lykkelig Barndom i Samliv med Husets Dyr, Markens og Havens Urter og Blomster. Det er forstaaeligt, om alle disse Værdier har staaet klarere for ham den Dag ved Christianssæde end ellers, og at Tanken om den Udvikling, som han havde kæmpet for hele sit Liv og nu selv var med til at fuldbyrde, maatte trænge sig stærkere paa.

Det var en stolt Dag for Rs. Jensen Vandman; men i sin Beskedenhed har han næppe følt det mindste Gran af Stolthed -- snarere har det været Taknemmelighed, som har fyldt hans Sind.

Fra Christianssæde blev der udstykket 19 nye Brug og 4 Husmænd fik Tillægsparcer, fra Aalstrup blev der udstykket 24 nye Huse og 4 Tillægsparcer. Herregaarden „Aalstrup“ var i sin Tid' opstaaet ved, at en Herremand drev alle Bønderne i Landsbyen Olafstorp ud af deres Gaarde, satte sig i Besiddelse af deres Marker og paa Landsbyens Tomt rejste en Borg omgivet af dybe Grave. Nu rejste denne Landsby sig igen og tilmed en Søsterlandsby paa Christianssæde — ja, ud over hele Lolland-Falster rejste sig smaa Nybyggerbyer. Alt i alt har Vandman staaet Fadder til omkring 1000 nye Husmandshjem paa de to Øer. Som den lyriske Husmandsfører Biel-Knudsen, Nordlunde, har udtalt: „Hver Sten i Nybyggernes Huse vil til sene Tider bære Vidnesbyrd for de kommende Slægter om hans Arbejde og Virke.“

I 1920 optog de lolland-falsterske Husmandsforeninger et Samarbejde med Landboforeningerne, idet der nedsattes et Fællesudvalg, hvori Vandman, Johan Skov og Konsulent Vigen indtraadte. Samtidig blev Vandman Formand for Kursusudvalget, et Hverv, han beholdt lige til 1941.

I 1921 udvidedes Bestyrelsen til 9 Mand, fem kredsvalgte og fire valgt af Sendemandsmødet. Paa Formandsmødet drøftede man Jordlovene, og Vandman kom herunder med en af sine stilfærdige Udtalelser: „Under en slem Arbejdsløshedsperiode har en saadan Mand dog altid noget at tage sig for, og alene det er af stor Betydning. Men Brugene bør jo være saa store, at en Familie kan leve derpaa.“ Og ved Sendemandsmødet samme Aar faldt en anden Udtalelse: „Smaa-kaarsfolk maa jo have samme Ret til god Undervisning som andre.“ I en andens Mund vilde Udtalelser som disse let komme til at lyde som Selvfølgeligheder; men Vandman fik dem formet og fremsat saadan, at baade Meningsfæller og Modstandere maatte lytte.

Paa Sendemandsmødet i 1922 vedtog man at forsøge en Kontrollering af Medlemmernes Kør, og under Ledelse af den nye Landbrugskonsulent, N. Skoubo, begyndte dette Arbejde den 1. April 1923. Der nedsattes ogsaa et Udvalg til

at bedømme de kontrollerede Besætninger. Medlemsbidraget til Samvirksomheden forhøjedes til 50 Øre pr. Medlem, det stadig voksende Arbejde krævede flere Midler.

Det var ogsaa paa Sendemandsmødet i 1922, at der forekom en lille Episode, der viser, i hvor høj Grad de lolland-falsterske Husmænd elskede deres Formand. Det var Dirigenten, der tog Ordet og i meget anerkendende Vendinger talte om, hvad Husmændene skyldte Vandman for hans store, uegennyttige Arbejde, og derpaa tilføjede: „Kunde vi ikke f. Eks. gøre noget for, at der i hvert eneste Medlems Stue kommer til at hænge et smukt Billede af ham?“ En efterfølgende Taler vilde straks have optaget Bestillinger. Hvor meget der senere blev gjort ved Sagen, fremgaar ikke af Referaterne. Bestyrelsen, hvor Vandman selv var Formand, har næppe faaet Lov at fremme den. Til Gengæld bærer mange lolland-falsterske Husmænd et mere levende Billede af Vandman i deres Hjerte.

I 1924 lykkedes det at faa en særlig lolland-falstersk Havebrugskonsulent, idet Samvirksomheden slog sig sammen med Kolonihaveforeningen og Østifternes Haveselskab og ansatte fhv. Planteskoleejer F. r. K æ s t e r, Brabrand. Ingen Gren blev forsømt, Kvindens Arbejde blev støttet ved Tilskud til Nysted Husholdningsskole. I Sommeren 1925 vedtog man at afholde Møder i Nakskov, Saxkjøbing og Nykøbing om Oprettelse af Driftslaane foreninger, og inden Aaret var omme, var Foreningerne en Kendsgerning.

I Januar 1926 indbød Husmandsforeningerne Stiftets Folketingsmænd til et offentligt Møde om Grundskyldsloven, som der netop førtes Kamp om paa Rigsdagen. Der vedtoges enstemmigt et Krav om Indførelse af kommunal Grundskyld, og Jeppesen-Drusebjerg skriver i denne Forbindelse: „De lolland-falsterske Husmænd kan ved den Interesse, de altid har vist Køge-Resolutionens ledende Tanker, tilskrive sig en ikke ringe Del af Æren for, at det nu omsider er lykkedes at faa Grundskyldsprincippet ind i vor kommunale Skattelovgivning.“ Her skal kun tilføjes, at blandt Lolland-Falstringerne bør Vandman saa absolut have Hovedparten af Æren.

Fra Sendemandsmødet i Stubbekøbing i 1928 advarer man i en Udtalelse det mindre Landbrugs Mænd „mod de Røster, der — under Landbrugskrisens Tryk — hæver sig for at slette

eller formindske Folkets Ret til Jordværdierne, der finder sit Udtryk i vore Grundskatter.“ Og det henstilles til Hovedbestyrelsen at arbejde for, at „saavel Amts- som Statsejendomsskatterne omdannes til en ren Grundskyld, at Frihandel muliggøres ved Indførelse af en Statsgrundskyld af betydelig Højde, og at denne nye Grundbyrdes Tryk fordeles forholdsmæssig mellem Skødehaverne og dem, der gennem Prioriteterne er medinteresserede i Grundværdierne.“ Det er næsten, som om man gennem Ordene hører Vandmans Røst, for altid har han holdt paa, at Kapitalen skulde betale sin Part. Det er i hvert Fald Vandman selv, der under den værste Kriseagitation i Sommeren 1931 finder Resolutionen frem igen og i Fortsættelse heraf skriver:

„Denne Udtalelse er der Grund til at fremdrage, da der nu fra det store Landbrugs Side paany arbejdes paa Ejendomsskatternes Afskaffelse, hvad der jo vilde være en Fordel for de mange, der jævnlig møder med et Skatteskema, hvorpaa Indtægterne er betegnede ved et 0. Naar saa Ejendomsskatterne ogsaa var strøget, kunde det være rart nok for vedkommende saaledes at blive skattefri.

Men det vilde blive til ubodelig Skade for hele Samfundet saaledes at bortskænke Folkets Ret til Grundværdierne, idet Kapitalen da vilde faa Lejlighed til yderligere at beslaglægge den danske Jord. Saaledes gik det i 1903, da man vedtog at afskaffe Hartkornsskatterne. Dette førte til, at der efterhaanden blev Lejlighed til at belaste Ejendommene med større og større Prioriteter, hvilket for en væsentlig Del er Skyld i den nuværende Landbrugskrise, da Flertallet af Landmændene jo nu maa trække for Kapitalen.

Naar man fra det store Landbrug ønsker noget indført til Gavn for dette, gælder det altid om at faa Husmændene med, saaledes ogsaa nu. Saa hedder det, at Landbruget maa staa sammen, saavel store som smaa, og at dette er upolitisk. Ja, hvor ofte har vi ikke hørt den Tale. Men hvor er de hene, naar man ønsker, at der skal gøres noget for de daarligere stillede i Samfundet, f. Eks. ved at lette Adgangen til at faa Jord at dyrke, hvad der ogsaa vil bidrage til at formindske Arbejdsløsheden. Saa træffes de ikke hjemme, saa er der ikke noget, der hedder at staa sammen.

Eller naar der fra vor Side kræves Nedsættelse af Skat-

terne som Hjælp for Landbruget, og vi som et Middel hertil peger paa Beskatning af de store Formuer, som Prisfaldet har begunstiget, saa møder dette absolut Modstand, ja, saa gaar man i Stedet for med til at nedsætte Skatten paa de store Formuer.“

Klart forfægter han sit og Husmændenes Standpunkt, og han kommer med Beviser for, hvorledes det danske Landbrug er blevet saa gældbetyngt; men ogsaa i denne Kampskrivelse lyser det frem, at det, som ligger ham mest paa Hjerte, er at faa skaffet Adgang til at rejse nye Hjem paa den danske Jord.

Faa Dage efter at ovenstaaende stod i „Husmanden“, vedtog det lolland-falsterske Sendemandsmøde en Resolution, hvori man stempler dette, at „Kapitalen er rykket ind paa den danske Jord“ som Hovedaarsagen til, at det danske Landbrug under Prisfaldet ser sin Eksistens saa stærkt truet. „Den saaledes begunstigede Kapital maa være den første til at afgive Midler til Mildnelse af Krisen,“ siges der. Der var aldrig nogen Vaklen i Vandman's Holdning overfor Kapitalen.

Af andet fra de senere Aar af hans Formandsperiode kan der være Grund til at nævne, at Samvirksomheden i 1926 antog Husholdningslærerinde Frk. C. Hansen som Konsulent. Vandman har nok haft sin Indflydelse ogsaa paa dette Skridt. Han var en Mand, som forstod at værdsætte det huslige Arbejde og kunde se, hvor meget dette betød ogsaa i økonomisk Henseende. I 1929 anlagdes Forevisningshaver og -marker i Søllested og Horbelev. I de paafølgende Aar afholdtes en toaarig Konkurrence for veldrevne Husmandsbrug. „Denne Konkurrence skulde,“ sagde Vandman, „give Lyst til mere energisk Arbejde. Man kan ikke kræve Hjælp uden at stille større Krav til sig selv.“

Vandman vilde, at Husmandsforeningerne skulde holde en vis Standard. Deres Møder skulde være oplysende og saglige, og deres Sammenkomster skulde være hævet over „Gøglet“. Ved et Formandsmøde i 1931 udtalte han om dette: „Jeg er ikke og har aldrig været Tilhænger af for megen Selskabelighed med Dans og Maskerade i Foreningerne. For mig har de faglige og allermest de sociale Spørgsmaal haft den største Interesse. Jeg er slet ikke Hader af, at Foreningens

Medlemmer ved Afslutning paa Kursus o. l. morer sig lidt. Men det sociale i Bevægelsen skal altid være Hovedformaalet for Foreningerne.“ I dette havde Vandman de andre Husmandsførere med sig, og Husmandsforeningerne har altid indtaget en smuk Stilling i dansk Foreningsliv.

Paa Aarets Sendemandsmøde, hvor man vedtog den tidligere omtalte Resolution, sluttede Dirigenten, Chr. Nielsen, Stubberup, med at udbringe et Leve for „den evigunge Formand“. Og da var Vandman tæt ved 78.

75-Aarsdagen var faldet i en Periode med Valg og anden Travlhed; men den blev dog bl. a. markeret ved en storslaaet lolland-falstersk Husmandsfest senere paa Aaret. Der var anmeldt 380 Deltagere foruden de særlig indbudte, men der kom over 500, og de kom for at hylde deres Formand. Mangeaarigt Medlem af Samvirksomhedens Bestyrelse, Lærer Fr. Hansen, Bregninge (Horbelev), udtalte i Festtalen: „Striden, Kampen, Sejren, du vandt, har ikke formaaet at rukke ved din sunde Menneskelighed eller dit jævne naturlige Væsen. Vi ærer dig derfor, og vi takker dig for, at du ud af de rige Evner, du fik i Vuggegave, og af den store Sum af Livserfaring og Klogskab, praktisk og menneskelig, du vandt i din lange Arbejdsdag, altid har delt ud med rund Haand til de mange, mange, som søgte din Hjælp og Vejledning, naar noget skulde begyndes, eller Haabløsheden sneg sig ind over dem, der stred for at overvinde det, som truede deres Hjem og Velfærd.“

I samme Aar havde Vandman og hans Hustru overdraget deres Husmandshjem i Skørringe til en Datter og Svigersøn og købt Villa „Arnen“ i Rørbæk ved Saksøbing. Det lille Husmandssted var i Aarenes Løb vokset, foruden det gamle straatækte Bindingsværkshus, var der nu kommet to Længer med Trempelværk til. Lige til det sidste var Mark og Have blevet passet mønsterværdigt. Men Rs. Vandman kunde nok trænge til at slippe for den lange Tur fra Maribo, naar han en sen Aften kom hjem fra en af sine mange Rejser, og Sofie kunde nok behøve at aflastes for alt Arbejdet med Jorås og Husdyrs Pasning.

Paa Hædet af 1931 kunde de fejre deres Guldbryllup. 50 Aars Samliv som deres var nok værd at feste for.

1931 var for den lolland-falsterske Samvirksomhed 25-

Aars Jubilæets Aar, og i September Maaned blev det fejret. Alle Referaterne begynder omtrent ens: „Paa Slaget 3³/₄ b¹steg Formanden Talerstolen. . . .“ Efter en Beretning om Arbejdet gennem Aarene udtalte Vandman videre: „Noget har vi vel udrettet gennem de 25 Aar. Men vi maa ikke slaa os til Ro og mene, at nu gaar det af sig selv. Vi maa tværtimod sige, at det, der er gjort i disse 25 Aar, kun er en Begyndelse, som det nu gælder om at arbejde videre paa i de næste 25 Aar. Paa det faglige Omraade gælder det særlig om at tage Husholdningssagen op, hvortil der sikkert vil findes Støtte hos Husmødrene. Dernæst Havebrugsarbejdet, for hvilket det i høj Grad gælder om at faa vakt Interessen. Ligeledes Husdyrbrugets Forbedring, Oprettelse af Kontrolforeninger. Videre Udbredelse af Regnskabsføring m. m. Men ogsaa paa det socialpolitiske Omraade maa der sættes kraftigere ind for vort gode Program. Man vil have lagt Mærke til, at Samvirksomheden stadig har krævet en Omlægning af Skatterne til en mere retfærdig Fordeling. Her gælder det om, at Husmændene staar fast i nøje Tilslutning til Køgeresolutionen. Og lad os aldrig glemme Arbejdet for Bedring af Kaarene for dem i vort Samfund, der har det daarligere end vi selv. De, der har det bedre, klarer sig nok uden vor Hjælp. Vi ønsker, at vort Arbejde maa fortsættes i den kommende Tid, til Lykke for vort Land og vort Folk.“

Straks efter tog Lærer Fr. Hansen Ordet og udtalte, at Vandman mere end nogen anden havde Æren for, hvad der var naaet. „Det var ham, der strøede den første Sæd — ham, der mere end nogen anden skabte Udviklingen, Væksten og de gode Resultater, ham vi i eet og alt skylder den største Tak. Tak, Vandman, for, hvad du har virket iblandt os. Tak for dit Arbejde for de Tusinder af danske Smaaahjem. Vi vil hylde Vandman som den gode Stridsmand for Retfærdstankekerne i vort Program, fordi han aldrig har sveget os, og fordi han altid er gaaet foran os.“ Talen fulgtes af en Hyldest fra hele den store Forsamling af lolland-falsterske Husmænd og Husmandskoner. Det var iøvrigt en Fest, der sikkert var heit efter Vandman's Hjerte — med Madkurven med hjemmefra. Folketingsmand A. M. Hansen gik i Festtalen ud fra Bransagers Tale om Husmandskoen, nu maatte man tale om Husmandskøerne, og pegede paa den vældige Andel, Hus-

mandsbevægelsen havde i det danske Samfunds Udvikling. Der var naturligvis mange andre Taler, men det ligner igen Vandman, da han til Slut udtaler sin Glæde over, at saa mange havde givet Møde, og „at Konerne var med“ og herudfra motiverede et Leve for Kvinden. — Man har nok Lov til at tro, at han ved denne Motivering har tænkt paa sin egen Hustru, igennem hvem han havde lært at agte og ære alle Kvinder.

I dette Aar var Vandman traadt tilbage som Formand for De samvirkende danske Husmandsforeninger, Aaret efter nedlagde han sit Hverv som Formand for Kommissionen til Opkøb af Jord til Husmandsbrug, og i 1933 nægtede han at tage mod Genvalg som Formand for den lolland-falsterske Samvirksomhed. Han havde ved Jubilæet oplyst, at der i de 25 Aar kun havde været to Kasserere, men i 27 Aar var der kun een Formand. Vandman havde flere Gange ønsket at gaa, men var hver Gang blevet presset til at fortsætte. Redaktør N. P. Nielsen har træffende skrevet om ham: „I Vandman's Praksis bliver man ikke opsagt af andre.“

32 Aar var der gaaet, siden Vandman havde stiftet Skørringe Husmandsforening. Hvilken Arbejdsdag for de lolland-falsterske Husmænds Sag. En Arbejdsdag, igennem hvilken en vældig Udvikling var sket. Fagligt set var Husmændene naaet saa langt frem, at det offentligt blev erkendt f. Eks. igennem Udtalelser af Statskonsulent F. r. H a n s e n, at Husmandsbrugene var de mest veldrevne Brug. At de ogsaa var blevet de forholdsviis mest indtægtsgivende og derfor med Køgeresolutionens Ord den for Samfundet mest fordelagtige Driftsform, kunde læses ud af Selvangivelserne. Husmandsforeningerne kan roligt tage Æren for, at man var naaet saa vidt. Den lolland-falsterske Samvirksomhed er endda fra anden Side blevet fremhævet som et Mønster. Under Vandman's rolige og sikre Ledelse havde man taget det ene Fremskridt efter det andet. Forevisnings- og Forsøgsmarker og -haver var blevet anlagt, Produktudstillinger var afholdt i Sogne og Kredse, Konkurrencer var ligeledes anordnet. Husdyrbruget blev fremmet gennem Kontrolarbejde, Staldbedømmelser og Svineavlcentre. Fjerkræavl gennem Avlscentre, Udstillinger og Skuer, ligesom Ægsgalget organiseredes, Konsulentvirksomheden var gennem Aarene udvidet til

alle Omraader. Hertil kom saa den socialpolitiske Udvikling, som vel nok i nogen Grad var betinget af den faglige og økonomiske Rejsning, som havde hævet Husmændene til en Stilling, næppe nogen fra Firserne vilde have troet paa kunde naas. Husmændene var rykket ind i Ledelsen af mange Foretagender, og mange lolland-falsterske Kommuner havde Husmænd som Sogneraadsformænd. De var rykket frem, skolet gennem deres egne Organisationer. Vandman kunde saae sandelig med Stolthed se ud over sit Virkefelt som Samvirksomheds-Formand. Han havde i alt dette været Rydningsarbejdets og Opbygningens Mand, som havde luget Tidsler og andet Ukrudt bort og bogstavelig talt faaet Kornet til at bølge i rigeligere Mængde og faaet Havernes Træer, Buske og Blomster til at gro frem. Med 8 Medlemmer havde Vandman begyndt Organisationsarbejdet paa Lolland-Falster, ved hans Afgang stod Samvirksomheden med 54 Foreninger og 6042 Medlemmer.

Ind imellem havde han faaet Tid til sine „smaa Hjælpeaktioner“. Hvor han vidste, at det kneb for en Husmand og hans at svare de paahvilende Afgifter, og Manden ellers var rigtig nok, der kom han — og Vandman havde altid Tid til at komme til de daarligst stillede — med sin bedste Vilje til at forstaa og støtte. Som Regel lykkedes det ham da ogsaa at skaffe en Ordning, saa Husmanden klarede sig igennem Krisen. Mange sidder der ud over Lolland-Falster i de smaa Husmandshjem, som er Vandman dybt taknemlige for hans Støtte og hans Raad, som han forresten ogsaa kunde give paa andre Omraader.

Paa det første Bestyrelsesmøde i Samvirksomheden efter Sendemandsmødet, hvor C h r. S k a f t e, Grænge, valgtes til Formand, vedtoges det at udnævne Vandman til Æresmedlem af Bestyrelsen. Han fortsatte derfor med at deltage i dennes Møder, naar han kunde. Ved Formands- og Sendemandsmøder har han været en sikker Gæst, naar Sygdom ikke har tvunget ham til at holde sig hjemme, og ved mange Lejligheder har han deltaget i Møder ude i de enkelte Foreninger endnu i de senere Aar.

Paa et Par andre Omraader fortsatte Vandman ogsaa Arbejdet. I 1931 var han blevet valgt ind i Aftenskoleudvalget. Her gjorde han stadig sin Indsats lige op til 1941. Som For-

mand for Kursusudvalget fortsatte han ogsaa til 1941. Da Tanken om Skabelsen af et varigt Minde for C. D. F. Reventlow kom frem, og et Udvalg blev nedsat for at realisere den, blev Vandman ganske naturligt Medlem af dette, og sammen med P. Pedersen, Hollegaard, gjorde han en stor Indsats for, at Christianssæde, der var saa langt betydningsfuldere baade historisk, arkitektonisk og i Beliggenhed med den store, henrivende Park skulde være Sæde for Musæet. Pedersen, Hollegaard, har mange Gange udtalt sin Beundring over den Energi og den Kraft, hvormed Vandman arbejdede i Udvalget; men der var andre Kræfter, som vilde en anden Løsning, og de to lokale maatte saa gaa med til, at Pederstrup blev det udvalgte Sted.

Stor har Vandman's Indsats været til Gavn for de to sydlige danske Øer; men hans Virkekreds indskrænkede sig saa langt fra til dem alene.

* * *

Allerede meget tidligt efter Dannelsen af de forskellige Samvirksomheder var der Ønsker fremme om at faa dannet en Landssammenslutning, og saa tidligt som i 1905 kunde man i „Husmanden“ finde et fuldt udarbejdet Forslag til Vedtægter for De samvirkende danske Husmandsforeninger. Et vist Samarbejde fandt da ogsaa Sted imellem Samvirksomhederne. Meget tidligt blev de enige om at søge afholdt Aften-Landbrugskursus for Husmænd. Hidtil var Landbrugskursusene blevet tilrettelagt af Landboforeningerne, men disse samlede Deltagerne fra et større Omraade, og de skulde altsaa kunne tage bort fra Bedriften. Det kunde Husmanden ikke. Samvirksomhedernes Formænd rettede derfor en Henvendelse til Forstander Tuxen, Næsgaard, som af Ministeriet havde faaet overdraget Fordelingen af Bevillingerne til Landbrugskursus. Tuxen mente imidlertid, at de planlagte Aftenkursus vilde give for ringe Udbytte, Husmændene fornyede snart efter Henvendelsen, idet de opgav, at de paa et 6 Afteners Kursus med 2—3 Timer pr. Aften vilde behandle ét Fag, f. Eks. Planteavl, én Vinter, det næste Aar f. Eks. Husdyrbrug. Desuden vilde man gerne have Kursus i Havebrug, hvad Landboforeningerne slet ikke havde. Da Tuxen fik disse Forslag, gav han Husmandsforeningerne Andel i Be-

villingerne. Senere, da den første Husmand, Anders Nielsen, blev Landbrugsminister, nedsatte han til at administrere disse Penge et 3 Mands Udvalg med en af Ministeriet udnævnt Formand, en Repræsentant for Landboforeningerne og en for Husmandsforeningerne.

Det var ogsaa i Fællesskab, at man rettede Henvendelse til Regeringen om, at Husmandsorganisationerne selv skulde have Lov til at administrere Statsbevillingerne til Husmandsbrugets Fremme. Landbrugsminister Ole Hansen svarede ganske enkelt: „Saa længe Bevillingerne er hos Landboforeningerne, er de i gode Hænder.“ Det indrømmede Husmændene; men de mente, at de ogsaa kunde komme i gode Hænder hos Husmandsforeningerne. Der skete dog ingen Forandring, før Anders Nielsen blev Landbrugsminister. Han overdrog Fællesadministrationen af disse Bevillinger til et 5 Mands Udvalg, hvis Formand Landbrugsministeren udnævnte, mens Landbo- og Husmandsforeningerne valgte hver to Medlemmer. For de enkelte Landsdele nedsattes andre 5 Mands Udvalg, der valgtes af Landbo- og Husmandsforeninger, saaledes at den Organisation, der havde flest Husmandsmedlemmer, valgte tre, den anden to. I Jylland fik Landboforeningerne, paa Øerne Husmandsforeningerne Flertallet. Denne Ordning bestod dog kun et Par Aar. Uden at Landboforeningerne gjorde yderligere Modstand, gav Landbrugsminister Poul Christensen i 1909 Husmandsforeningerne den fulde Administration over Pengene til Præmier, Præmielaan og Husmandsrejser.

Ogsaa ved Oprettelsen af de økonomiske Foretagender Husmandshypotekforeningen og Brandkassen stod alle Samvirksomheder sammen.

Alligevel varede det en Aarrække, inden man naaede frem til at faa dannet en Landsorganisation. Øboerne kunde maa- ske nok have fundet sammen, de sluttede alle op om Køge- resolutionen med dens socialpolitiske Krav; men Jyderne lagde stærkere Vægt paa det faglige. Jørgen Nielsen, Viby, var klar over, at der blandt de jyske Husmænd var forskelligt Syn paa Køgeresolutionen, og han var, selv om han godt kunde være skarp udadtil, en forsigtig Formand. Paa Sendemandsmødet i 1906 vedtog Jyderne imidlertid ogsaa en Resolution med Krav om Grundværdiskat. Hermed

nærmede man sig hinanden. Der blev da ogsaa snart efter nedsat et staaende Udvalg, der konstituerede sig først med Karl Hansen, Ankerstræde, og senere med Emil Rasmussen som Formand. Samarbejdet gik imidlertid kun saa som saa — af personlige Grunde, baade Karl Hansen og Jørgen Nielsen vilde være den ledende. Da kom det i 1910 til et Brud mellem Karl Hansen og den sjællandske Samvirksomheds Bestyrelse, saa han nedlagde alle sine Hverv. Endnu før Karl Hansen var gaaet, var der talt om et Landsmøde. Jørgen Nielsen, Emil Rasmussen og R. S. Vandman var alle opsat paa at faa Landsmødet snarest, og den 18. og 19. Marts 1910 samledes Delegerede fra alle Landets Samvirksomheder i Odense for at drøfte en Landsorganisations Rammer og Husmandsbevægelsens Program. Der var Feststemning over dette Møde, Viljen til Samarbejde sejrede. De samvirkende danske Husmandsforeninger blev oprettet, og der valgtes en Bestyrelse paa 11 Medlemmer, fire fra Jylland, tre fra Sjælland, to fra Fyn, en fra Lolland-Falster og en fra Bornholm. Jørgen Nielsen blev Formand og Emil Rasmussen Næstformand. men allerede næste Aar afløstes denne af R. S. Vandman.

Jørgen Nielsen var en betydelig Førerskikkelse, og det lykkedes ham at faa Organisationen ind i de rette Rammer, og under hans Ledelse vedtoges paa et nyt Odensemøde 14. —15. Februar 1913 Husmandsbevægelsens endelige Program. Snart efter begyndte en Sygdom at tage hans Kræfter.

Den 24. August 1914 afholdtes et Hovedbestyrelsesmøde indkaldt af Vandman som Næstformand. Jørgen Nielsen havde fremsendt en Skrivelse, hvori han anmodede om, at man paa Grund af hans Sygdom vilde vælge en ny Formand. Protokollen fra Mødet fortæller, at R. S. Vandman enstemmigt valgtes til midlertidig Formand. Vandman var slet ikke glad for at gaa ind i dette Hverv, men følte, at han som Næstformand havde Pligt dertil, og regnede saa iøvrigt med, at han vilde slippe for Hvervet igen ved det ordinære Valg til April.

Paa dette første Bestyrelsesmøde under Vandmans Formandsskab vedtoges det at tilstille Formændene for de tre Grundlovsparter (Radikale, Socialdemokrater og Venstre) følgende Skrivelse: „Foranlediget af den nuværende Grund-

lovssituation henstiller Hovedbestyrelsen for de samvirken-
de danske Husmandsforeninger indtrængende til de tre
Grundlovspartier at modvirke, at der i den eventuelle nye
Grundlov grundlovsfæstes Undtagelsesbestemmelser for Be-
skatning af fast Ejendom.“ Højre var meget ivrig for at
faa indført i Grundloven, at Skattelovene skulde vedtages
med kvalificeret Majoritet, og indenfor Venstre var der Til-
bøjelighed til at gaa med. Da Folketingsflertallet imidlertid
stod fast, ændredes Kravet derhen, at Skattelove skulde fore-
lægges Vælgerne paany, naar en Trediedel af Folketingets
Medlemmer krævede det, og tilsidst frafaldt man ogsaa det-
te Krav.

Jørgen Nielsen døde i November, og da Bestyrelsen sam-
ledes i Marts 1915, skulde Formandsspørgsmaalet endelig af-
gøres. Rs. Vandman valgtes enstemmigt, skønt han selv sag-
de, at han ikke havde Evner til at lede en saa stor Forening.
Der staar ikke i Forhandlingsprotokollen nogen som helst
Kommentarer til Valget; men der har aabenbart blandt de
øvrige Bestyrelsesmedlemmer været et saa stærkt Ønske om,
at Vandman skulde fortsætte, at man nærmest har lagt Pres
paa ham, og man lovede ham, at han skulde faa al den Hjælp
og Støtte, han vilde have. Der kan vel ogsaa læses noget ud
af en Udtalelse, som Hovedbestyrelsens juridiske Medlem,
Direktør Vilhelm Nielsen fremsatte ved Vandman's
Afskedtagen, idet han takkede Vandman, fordi han „paa det
for den danske Husmandsbevægelses mest skæbnsvangre
Tidspunkt som den eneste, der da kunde det, indvilgede i at
tage Tøjlerne og bringe den fornødne Ro til Veje.“ Der var
indenfor Husmandsbevægelsen Brydninger, som man skulde
igennem, den var ikke kommet over sine Børnesygdomme.
Det peger ogsaa hen paa, hvad disse Brydninger drejede sig
om, naar Vandman selv engang har sagt, at Grundene til
hans Valg sikkert var, at han kendte til baade Øboer og Jy-
der, og at han ikke var Politiker. Det har nok været et Par
af Grundene, men mere har hans Kolleger i Bestyrelsen sik-
kert set paa hans personlige Egenskaber, hans ubestikkelige
Ærlighed med Vilje til at gøre Ret og Skel til alle Sider,
hans Evne til at holde Orden i selv et Utal af Sager og til ud
af en Forhandling, selv om der ogsaa var krydset skarpe
Klinger, at finde et Slutresultat, som alle kunde slutte sig til.

Naar Vandman som Formand kom til et Møde, var Sagerne altid forberedt og gennemtænkt i Forvejen. Ved Forelæggelsen sagde han ikke mere end det nødvendige. Han havde, som Niels Frederiksen har sagt det, Evnen til at lytte. De forskellige Meninger fik Lov til at komme til Orde, og naar han saa syntes, at Diskussionen havde været længe nok, sagde han sin Mening og forstod at sammenfatte, hvad der var kommet frem, i et Fællesresultat.

Til alle Vandman's andre gode Egenskaber kom saa det, at han syntes at kunne overkomme næsten alt. Dette blev ikke mindst af Betydning i den Periode, som man gik ind i. Krigen havde begyndt at virke, og Forordningerne kom den ene efter den anden. Kommissioner og Udvalg blev nedsat om det ene og det andet. Vandman kom som Husmændenes Førstemand med i mange af dem, saa mange, at det vil være umuligt at faa dem alle nærmere behandlet i en nogenlunde kort Omtale af hans Arbejde.

Allerede som midlertidig Formand var han blevet udnævnt til Medlem af et raadgivende Udvalg for Landbrugsministeriet, det saakaldte „tekniske Udvalg“. Det var sket i en Skrivelse. Vandman, som aldrig gjorde noget uden om den øvrige Ledelse, forelagde Sagen for Forretningsudvalget, der anmodede ham om at overtage Hvervet,

I August 1915 nedsattes et Landbrugsraad, hvortil det kgl. Landhusholdningsselskab, Landboforeningerne, Andelsudvalget og Husmandsforeningerne skulde vælge hver to Medlemmer. Husmandsforeningerne havde ganske vist været de første til at foreslaa et Landbrugsraad, men deres Mening var, at det skulde vælges af Landbo- og Husmandsforeninger i Forhold til deres Medlemstal. Det nu nedsatte Landbrugsraad fik en Sættelse, hvor det store Landbrug kom til at dominere, men Husmændene gik dog med ind og valgte Vandman og Chr. Johansen, Brædstrup. Disse to Repræsentanter tog straks paa Husmandsforeningernes Vegne det Forbehold, at Landbrugsraadet kun skulde være raadgivende for Ministeriet og „den overordentlige Kommission“, Prisreguleringskommissionen. Allerede paa et Hovedbestyrelsesmøde i Januar 1916 meddelte Formanden, at der ikke i Landbrugsraadet blev taget behørigt Hensyn til dette, og at han og Chr. Johansen derfor ønskede at nedlægge deres Man-

dater. Det billigedes fuldt ud, men samtidig sendte man Indenrigsministeriet Meddelelse om, at Husmandsforeningerne altid var til Tjeneste, saafremt Ministeriet ønskede Tilkendigelser vedrørende Landbruget.

I Januar 1916 afholdtes Landsstævne i Odense. Selv ved disse store Stævner var Vandman en „Lytter“, som hørte paa, hvad andre havde at sige hellere end at sige for meget selv. Hans Indledning var igen en Appel til ikke at glemme Arbejdet for de socialt daarligst stillede. „Saaledes har Husmandsbevægelsen altid virket, og det skal den blive ved med; thi derved gavner vi det hele Samfund bedst.“ Hans Beretning om det udførte Arbejde var meget kort; men det er sikkert alligevel gaaet mange Husmænd Landet over, som B i e l K n u d s e n, Nordlunde, der fortæller: „Det var mig en Nydelse ved et Landsmøde, naar Vandman besteg Talerstolen for at byde velkommen og aflægge Beretning. Det var ikke for hans Veltalenheds Skyld, men man følte, at her stod en a f D a n m a r k s g o d e S ø n n e r, e n a f v o r e e g n e . . . “ Vandman var nu engang saadan, at alene en kort, stiltfærdig Indledning af ham var nok til at præge Mødet som betydningsfuldt og sagligt. Naturligvis kunde der paa Landsmøder falde skarpe og drøje Ord; men Mødets Værdighed blev aldrig krænket.

Paa Landsmødet vedtoges et Manifest, som begynder med at udtale Husmændenes Glæde over den nye Grundlov med lige Valgret for Mænd og Kvinder, en Tak til Regeringen for den førte økonomiske og udenrigske Politik og giver Tilsgagn om fortsat Støtte til disse Retningslinier. Efter følger saa en Række Krav paa Linie med Husmandsbevægelsens Program.

Ikke længe efter kom der fra Slagterierne Krav om Flæskemaksimalprisernes Ophævelse. Husmandsforeningernes Hovedbestyrelse og Samvirksomhedernes Bestyrelser samlede til et nyt Møde i Odense og udsendte herfra en skarp Protest. Husmændene havde Samfundssind, de ønskede ikke at være med til at fordyre Føden for de arbejdende Klasser, selv om de kunde have tjent derpaa. Det var N i e l s F r e d e r i k s e n, der i Prisreguleringskommissionen gav Udtryk for Husmændenes Indstilling; men i „Det staaende Landbrugsudvalg“, der bestod af 5 Medlemmer valgt af Landboforenin-

gerne og 5 af Husmandsforeningerne, de 3 landbrugskyndige fra den overordentlige Kommission og en af Ministeriet udnævnt Formand, gjorde Vandman et stort Arbejde, og da baade Landbrugsminister K. r. Pedersen og Indenrigsminister Rode i alle Anliggender, der havde den mindste Berøring med Landbruget, henvendte sig til dette Udvalg, blev det et af de travlest beskæftigede af alle Krigstidsudvalgene. Navnlig med Forberedelsen af de sidste Krigsaars Kornlove havde dette Udvalg et stort Arbejde; men det blev ogsaa spurgt i alle Udførselsager, vedrørende Dispensations-spørgsmaal og alle de indenrigsministerielle Restriktioner. Endvidere tog man Medlemmernes Indsigt i Brug ved at delegere dem som Medlemmer af en Række særlige Udvalg og Nævn vedrørende Landbrugsspørgsmaal som Kødorönningen, Frørdningen, Gødningvæsenet.

Landboforenings- og Husmandsrepræsentanterne sad paa hver sin Side af Forhandlingsbordet. Som oftest var de to „Sider“ uenige, og Bølgerne kunde gaa højt under Debatten, især om Kornlovene; men Formanden, Hofjægermester Wentzel-Neergaard, var en smidig og dygtig Leder af Forhandlingerne, som alligevel fik det til at glide.

En af de Repræsentanter, Landboforeningerne havde valgt til dette Udvalg, var Hofjægermester Adolf Tesdorpf, Pandebjerg. Naar en Sag blev forelagt, havde han altid for Vane at regne ud, hvor meget det nu vilde komme til at betyde for hans mange Herregaarde. En Gang kom det saa ogsaa Vandman for Øre, at Hofjægermesteren havde udtalt noget nedsættende om hans Forhold som Udvalgsmedlem. Ved det næste Møde imødegik Vandman dette paa sin sædvanlige stiltfærdige Maade. „Jeg har hørt,“ sagde han, „at det er blevet sagt af en af mine Kolleger her i Udvalget, at jeg skulde have forsynet mig med Oliekager til min lille Besætning; men jeg siger, at jeg vilde skamme mig som en Hund, hvis jeg benyttede min Stilling her til at tilvende mig en Fordel fremfor mine Kolleger indenfor Landbruget.“

Det var oprindelig Samvirksomhederne, der maatte betale for deres Medlemmer ved disse Møder; men Husmændenes Penge var jo ikke store. Vandman gik til Rode, der ogsaa indrømmede, at Staten burde afholde alle Udgifterne. Hvorefter Vandman sagde: „Og det skal være, fra vi begynd-

te.“ Saadan blev det, Udgifterne blev refunderet Organisationerne.

Husmandsforeningernes egen Hovedbestyrelse holdt Møder til Tider hver Maaned, ind imellem var der Forretningsudvalgmøder, og Gang paa Gang skulde man vælge Medlemmer til Udvalg, som blev foreslaaet af Regeringen, af Landboforeningerne eller af Husmandsforeningerne selv, og Vandman kom ind i mange, lige fra de ovennævnte og til dem, der beskæftigede sig med Kødeskporten, Landbrugets Statistik — ja, selv Hvidkaalseksperten.

I 1917 blev han indvalgt i Bestyrelsen for Landbrugsmusæet i Lyngby, et Hverv, som Vandman ogsaa omfattede med stor Interesse og først opgav i 1941.

I 1918, da Krigen vedblivende hindrede Tilførslen af Kunstgødning, kom han med i et af Landboforeningerne foreslaaet Udvalg, der skulde undersøge Mulighederne for Kvælstoffabrikation her i Landet.

Samme Aar tog Husmandsforeningerne for Alvor fat paa Jordspørgsmaalet. Hovedbestyrelsen nedsatte sig selv som et Udvalg, og Vandman indvalgtes i et Underudvalg.

Naar hertil kom, at Vandman som Formand maatte repræsentere Husmændene ved en Masse andre Møder og ved officielle Lejligheder, forstaar man, at han tit maatte til København mere end én Gang om Ugen — foruden maatte han rejse til andre Landsdele, naar der i disse var vigtige Husmandsmøder, samt endelig passe alle sine Hverv paa Lolland-Falster og hjemme i Skørringe.

Vandman overkom det altsammen og fik endda Tid til sine smaa Hjelpeaktioner. Naar han ved Ferierne hentede sin yngste Søn, der var blevet blind i Ottearsalderen, paa Blindeinstituttet, tog han ogsaa de andre blinde Børn fra Lolland-Falster med, sørgede for, at de kom godt med Toget, passede paa dem undervejs og afleverede dem til deres Forældre.

Selve Rejsetiden benyttede han ellers som oftest til at læse i de utallige Tryksager og Skrivelser, han maatte igennem, eller til at sætte sig ind i de Sager, som skulde behandles. Kunde han paa nogen Maade naa hjem imellem to Møder, saa rejste han, og mens andre tog sig en forsvarlig Bøf inden Rejsen og gik ind i en første Klasses Kupé, købte Vandman

sig et Par Stykker Wienerbrød og satte sig ind paa Træsædet i en Tredieklasse. Som Regel kom han da til Maribo med Nattoget. En saadan Aften med Slud og Regn sagde P. Pedersen, Killerup, til ham: „I Aften tager du da ikke længere end til Maribo.“ „Jo, hvorfor dog ikke,“ svarede Vandman ham. Han havde sin Cykle staaende i Maribo, og ligegyldigt, hvordan Vejret end var, cyklede han i den mørke Nat de 9 Kilometer ud til Hjemmet, hvor hans Kone ventede ham. Det var og blev det Sted, han havde kærest.

Men hjemme ventede ham ogsaa Arbejde. Paa Skrivebordet i den lille Husmandsstue laa der Dynger af Post og ofte ogsaa Brugsforeningsregnskab. Kom han blot hjem med et lidt tidligere Aftentog, saa gik han straks i Lag med sin Post, og i Løbet af forbavsende kort Tid havde han skaffet sig Overblik over, hvad de forskellige Breve drejede sig om og faaet det ordnet i Bunkær, eftersom det nu hørte her — eller derhen. En skriftlig Henvendelse til Vandman forblev aldrig ubesvaret, det er i tusindvis af Breve, han har skrevet om smaat og stort. Endda fik han Tid til at tage en Haand med i Arbejdet paa den lille Husmandsbedrift.

I Begyndelsen af 1918 havde Husmandsforeningerne faaet deres eget Kontor i København, til Sekretær antoges Formanden for den bornholmske Samvirksomhed, J. M. Henriksen, Ibsker.

Samme Aar i Februar afholdtes et Landsstævne, hvor Vandman indledede en Forhandling om Forbud mod Nedlæggelse af mindre Landbrug, der resulterede i, at der enstemmigt vedtoges en Resolution, som krævede „Lovgivning om, at der ikke uden Kommunalbestyrelsens Samtykke kan nedlægges eller sammenlægges selvstændige Brug.“ Paa dette Landsmøde vedtoges ogsaa Udtalelser vedrørende Kornloven og om Dyrtilslovens Administration.

Med Krigens Slutning i 1918 ophørte Krigsproblemerne ikke; men nye Spørgsmaal pressede sig alligevel paa. Aldrig saa snart er Jordlovene vedtaget, iøvrigt ikke engang stadfæstede, før Husmandsforeningernes Hovedbestyrelse i en Udtalelse giver Udtryk for den Opfattelse, at Administrationen af disse Love bør „centraliseres saaledes, at et Udvalg af praktiske Mænd kan være raadgivende for Ministeriet baade med Hensyn til Udstykning af Jord fra Len, Stamhuse og

Præstegaarde, Planlæggelse af Udstykning af disse Arealer, Vejanlæg osv.“ — Statens Jordlovsudvalg blev nedsat med Niels Frederiksen som Formand og daglig Leder af Arbejdet. Vandman blev Medlem af Udvalget. Vi har allerede omtalt hans Virksomhed paa Lolland-Falster i Forbindelse med Jordlovene; men som Udvalgsmedlem var han ogsaa med til at planlægge og ordne Udstykning i det øvrige Land, selv om Niels Frederiksen var Hovedmanden i Arbejdet, og han følte en stærk Glæde, hver Gang han var med til at bane Vejen for en ny Gruppe selvstændige Hjem. Det gav Sol i hans Sind at se de unge af Husmandsklassen og Landarbejderstanden rykke ind i Statshusene til lysere Livsvilkaar, end de ellers kunde vente sig. I Jordlovsudvalget blev Vandman til 1935.

Vidtspændende blev iøvrigt hans Arbejde ved at være. I denne Tid blev han indvalgt i Traktatkommissionen, der bistaar Udenrigsministeriet ved Affattelsen af Handelstraktater med fremmede Lande, og i et Fællesraad af københavnske Hovedbanker og Erhvervsorganisationer angaaende Valutaspørgsmaalet. Begge disse Hverv tør nok siges at ligge temmelig fjernt fra en almindelig Husmands Arbejde.

I Marts 1920 afholdtes et Landsmøde, hvorfra man med Vandman som Ordfører sendte en Delegation til Andelslagterierne med Krav om, at disse meldte sig ud af Arbejdsgiverforeningen. Det var en Slagteriarbejderstrejke, der havde ført til Debatten, og Husmændene følte sig ogsaa i denne Sag, selv om den angik deres egne Interesser, nær knyttet til Arbejderklassen. Paa dette Landsmøde blev ogsaa Kontrolforeninger og Driftslaan drøftet.

Endnu for 1920—21 skulde der udarbejdes en Kornlov. Vandman blev selvfølgelig en af Husmandsforeningernes Repræsentanter i det nedsatte Udvalg og gjorde igen et stort Arbejde.

I September 1920 optoges „De samvirkende sønderjydske Husmandsforeninger“; men da Foreningerne paa Als og Sundeved tilsluttede sig den nørrejydske Samvirksomhed kom det gentagne Gange til Gnidninger, Ikke mindst ved Vandman's Besindighed og rolige Maade at lede Forhandlingerne paa, blev det dog ikke til større Brydninger. Det var vist iøvrigt under Behandlingen af denne Sag i et Bestyrelses-

møde, at Vandman gik hen og drejede Nøglen om i Døren og sagde: „Se saa, nu slipper ingen af jer ud herfra, før I er blevet enige.“ Det kunde ogsaa kølne Blodet hos Kamphaner.

Da der fra de jydskes Husmandsforeninger kom Forslag om at indskrænke Forretningsudvalget, der talte et Medlem for hver Samvirksomhed, til 3, og dette blev stemt ned, er der ganske vist ikke angivet noget om Afstemningen; men man kan vist rolig gaa ud fra, at det var mere i Vandman's Aand, naar det i Stedet for vedtoges at udsende Uddrag af Forretningsudvalgets og Bestyrelsens Forhandlinger og Vedtagelser til hvert Bestyrelsesmedlem, og at en Sag, saafremt blot eet Medlem protesterede, skulde forelægges et kommende Bestyrelsesmøde. Vandman tog altid i videst mulig Udstrækning Hensyn til sine Kolleger i Bestyrelsen og lyttede altid opmærksomt til, hvad der kom frem fra de forskellige Landsdeles Repræsentanter.

En anden Sag, som det ikke var saa ligetil at faa bragt i Orden, var Hudepengenes Fordeling. Under Krigen havde Landbrugsministeriet tilbageholdt en Del Penge indkommet ved Salg af Huder. Nu skulde disse fordeles mellem Organisationerne, og Husmændenes Andel blev 400,000 Kr. Da Vandman kom for at hente Pengene, sagde Landbrugsminister Madsen-Mygdal til ham: „Jeg synes, at I skulde beholde de 100,000 i Hovedkassen og kun fordele de øvrige til Samvirksomhederne.“ „Jeg vil helst beholde dem alle,“ sagde Vandman. „Ja,“ sagde Madsen-Mygdal, „det var jo det allerbedste, men tror du, at du kan faa det gennemført.“ „Jeg vil prøve paa det,“ svarede Vandman. Da han saa forelagde Sagen i Bestyrelsen, sagde han, at der let kunde komme en Lejlighed, hvor det var rart at have et Beløb til Raadighed. „Vi kan jo hvert Aar uddele Renterne til de forskellige Samvirksomheder,“ Det viste sig, at Øboerne var for og Jyderne imod hans Forslag. Jyderne vilde have hele Beløbet fordelt med det samme. Saa tog Vandman Ordet og sagde: „Der er Flertal for Forslaget, saa vi kan faa det vedtaget; men det vil vi ikke. Vi udsætter Spørgsmaalet til næste Bestyrelsesmøde.“ Da Vandman forelagde Sagen paa næste Møde, blev hans Forslag enstemmigt vedtaget. Jyderne bøjede sig i Respekt for Flertallet og den myndige Formand. Senere, da der af Hudepengene blev laant ud til forskellige Formaal,

kunde det nok ske, at Jyderne knurrende rejste deres gamle Krav om Fordeling; men Hudepengene staa fast hos Hovedledelsen den Dag i Dag.

I Aarene 1919—23 var Vandman Medlem af Statens Husdyrbrugsudvalg, men lod saa en anden overtage dette Hverv. I Husholdningsudvalget, i Dræningsudvalget, som blev nedsat for at føre Tilsyn med Dræningsmestres Uddannelse, Kontrolnævnet for Landbo- og Husmandsforeningernes Frøsalg og i Bestyrelsen for landøkonomisk Driftsbureau satte Husmændene ogsaa Vandman ind; men flere af de mindre Hverv afgav han dog ret hurtigt igen, fordi de tog for meget af hans kostbare Tid.

Da det første skandinaviske Husmandsstævne afholdtes i Odense i Oktober 1921, var det Vandman, der holdt Veikomsttalen, og han gjorde det med Glæde. Det stod ham klart, at det kun kunde være til gensidig Gavn, om Husmændene fra de nordiske Lande kunde komme i Forbindelse, praktisk lære af og kulturelt paavirke hinanden.

Ved et Landsmøde i Februar 1922 drøftedes Finansminister Neergaards Forslag om, at Ejendomsbeskatningen fremtidig skulde deles i en Bygningsskyld og en Grundskyld. Husmændene ønskede en langt højere Grundskyld; men de erkendte, at Forslaget var det første Skridt i den rigtige Retning.

Da det paa samme Maade kom til en Drøftelse af Forholdet til Landbrugsraadet, var der meget delte Mølinger om et Samarbejde. Vandman udtalte som sin Mening, at Tiden ikke var inde til Indtrædelse i Raadet, men at Husmandsforeningerne burde gøre det, naar det var Tid dertil. En halv Snes Aar senere, da Husmandsforeningerne under Jens Holdgaards Formandsskab gik ind i Landbrugsraadet, var Vandman endnu ikke begejstret derfor. Paa Holdgaards Foranledning lod han sig dog vælge som et af Husmændenes Medlemmer af Raadet; men det var ham ingen Overraskelse, da Samarbejdet ogsaa denne Gang brast. Naar man ser paa Vandmans Mistro til Landbrugsraadet, der iøvrigt saa tidligt som i 1920 havde faaet ham til at udbryde: „Der staa fem Stole til Husmændene, men vi kommer der ikke!“, saa er det saa meget mere bemærkelsesværdigt, at „Dansk Landbrug“ ved hans 75 Aarsdag i 1928 kunde skrive: „Naar det faglige Samarbej-

de mellem Landboforeninger og Husmandsforeninger har udviklet sig paa en udmærket jævn og naturlig Maade, saa tilkommer der R. J. Vandman sin Part af Æren herfor." Vandman var de saglige Forhandlingers Mand; men han var saa sandelig ogsaa med til at vogte paa, under hvilke Vilkaar Forhandlingerne skulde føres.

Som Landbrugsminister var Madsen-Mygdal indbuøt til det ovennævnte Landsmøde, og da der rettedes en skarp Kritik mod Regeringens Forhold til Udstykningen, spurgte Vandman Ministeren, om han „ikke kunde se, at ogsaa Landarbejdernes og Husmændenes Børn har Trang til at skabe sig gode Hjem. Vi maa rette en stærk Protest mod de Lovgivningsregler om Præstegaardsjorden, der nu er forelagt." Det var I. C. Christensen, der i sit Præstelønningsforslag havde indsmuglet en Bestemmelse om, at der skulde blive 6 Tdr. Land Jord ved Præstegaarden, skønt Udstykningen var vedtaget i 1919. Protesten kom med i Mødets Resolution.

70 Aarsdagen gav Anledning til, at der i Hovedstaden blev afholdt en Fest for Vandman, hvor Hovedbestyrelsen overrakte ham et Sølvskrivetøj, Husmændenes økonomiske Foretagender et Guldur med Kæde og et Sølvkaffestel. Maribokredsens radikale Venstreforening en Opsats med Blomster. Alle Talerne fremhævede Vandmans Bestandighed, Arbejdsomhed og saglige Kraft, der bevirkede, at han altid havde formaaet at stille Sagen over Personen. Ogsaa for sin Beskedenhed pristest han med mange Ord, og Fru Vandman fik sin Tak, fordi hun havde gjort det muligt, at Vandman kunde vie Husmandssagen sin Tid og sine Evner.

Efterkrigstidens Problemer var næsten lige saa mange som Krigens. Da Valutacentralen lagde sig hindrende i Vejen for Indførslen af Foder- og Gødningsstoffer, tilsendte Husmændene i Juli 1924 Ministeriet en skarp Protest. Sener, da Handelen med Rusland var ved at komme i Gang igen, blev Vandman indvalgt i et Udvalg til at forhandle med Landbrugsraadet om en Fællesoptræden.

1927 var Husmandsbevægelsens 25. Aar. Jubilæet fejredes ved en Udstilling og et Landsmøde i Aarhus 14.—15. Oktober. Vandman fik her under en Omtale af den Nedsikring, der var sket i Statens Bevillinger til Planteavlssarbejdet. Lejlighed til at udtale: „Jeg kan godt gaa med til, at alle Stats-

bevillinger afskaffes, ikke alene for os, men for alle Erhverv, blot vi kan faa indført ren Grundskyld og faa alle Skatter paa Forbrug og Erhverv afskaffet.“ Denne djærve Udtalelse viser Vandman som en stadig trofast Tilhænger af Køgeresolutionens Krav.

Resolutionen fra dette Landsmøde var iøvrigt helt præget af Landbrugskrisen, som nu var i fuld Udvikling.

I den følgende Tid blev det mere og mere om Kriseforanstaltninger, Forhandlingerne kom til at dreje sig. Gang paa Gang maatte Husmandsforeningerne tage til Orde imod de Krav, der fra det større Landbrug rejstes om Omlægning af Ejendomsskatterne til personlig Skat, Husmændene holdt fast ved Kravet om Omlægning til Grundskyld. Ved Siden heraf søgte man at faa gennemført Rentelettelse, Henstand med Ydelser efter Statshusmandsloven, større Driftslaan, Akkordlovgivning m. m.

Under alt dette gled man henimod 1931. I Januar dette Aar afholdtes et Bestyrelsesmøde, hvor Vandman for første Gang i de 17 Aar, han havde været Formand, ikke deltog. Han var sygemeldt. Ellers havde han troligt hele Perioden igennem ledet hvert eneste Møde i Hovedbestyrelse og Forretningsudvalg. Gigten blev nu ved at plage ham. Det var sket gentagne Gange før, at Vandman havde villet gaa af som Formand; men han var altid blevet anmodet om, ja, ogsaa ligefrem presset til at fortsætte. Nu nægtede han bestemt at tage imod Genvalg. Til hans Efterfølger valgtes Foranden for den jyske Samvirksomhed, Jens Holdgaard, der i hjertelige Vendinger takkede Vandman for hans Ledelse af Forhandlingerne og hans Arbejde som Formand gennem de mange Aar.

Der er intetsteds refereret noget, hvoraf det fremgaar, hvor stor en Andel Vandman har i alt, hvad Husmandsforeningernes Hovedbestyrelse har behandlet og gennemført i de 17 Aar, han var Formand; men han var Formand, og det betød, at han gjorde sin Indflydelse gældende, men ogsaa at han gjorde et Arbejde, holdt Orden og Rede paa alt, hvad der skulde tages Bestemmelse om. Tusinder af store og smaa Sager gled som en stadig Strøm igennem hans Hænder — og hans Hjerne, men han magtede lige til det sidste at holde alle disse Sager ude fra hinanden, og han havde sit Standpunkt

til dem alle. Direktør Vilhelm Nielsen har træffende sagt om Vandman: „Han kom aldrig for sent og gik aldrig for tidlig.“ Hans Præcision var enestaaende og hang nøje sammen med hans Ordenssans. Han gik aldrig for tidlig, — han havde Tid til at høre alle Udtalelser og til at faa alle Sager givet en grundig Behandling. Han kunde sidde ganske rolig og høre paa skarpe Udtalelser, naar Bølgerne en enkelt Gang kom til at gaa lidt højt; men han kunde ogsaa, naar det skulde være, med faa Ord faa standset en Taler, der var kommet lidt langt ud. Naar Husmandsforeningernes Kurs igennem denne lange Periode blev saa støt, har man ogsaa Lov til at tro, at det ikke mindst var, fordi deres Formand var saa støt en Personlighed.

Vandman kom dog ikke ud af Arbejdet i Hovedbestyrelsen endnu. Det vedtoges enstemmigt at udnævne ham til Æresmedlem af Styrelsen, og desuden repræsenterede han endnu et Par Aar Lolland-Falster. Som allerede omtalt paatog han sig endda at være med i Landbrugsraadet og varetog iøvrigt en lang Række andre Hverv som Husmandsforeningernes Repræsentant, til han var højt oppe i Firserne.

Det voldte ganske andre Vanskeligheder, at Hovedbestyrelsen tillige havde vedtaget at lade Vandman male, for at hans Billede kunde ophænges paa Foreningens Kontor i København. Det syntes Vandman ikke om, han fandt, at „der ingen Grund var til Malingen“, og naar han var i København, kunde han aldrig faa Tid til at sidde for Maleren, Johannes Nielsen. Vandman slap dog ikke, Maleren rejste ned til Saksøbing og malede ham, mens han sad ved sit Skrivebord paa Villa „Arnen“. Vandman's Kone har nok gjort store Øjne, da Maleren er kommet, for ogsaa hun syntes somme-tider, at „det kunde blive til lovlig meget med al den Virak“, som hun udtrykte sig. Ogsaa i deres uhyre Beskedenhed passede de to Mennesker godt sammen. Johannes Nielsen fik imidlertid efter flere Rejser til Lolland Billedet færdigt, det hænger nu paa Kontoret, og med hvor stort Held Kunstneren har gengivet den gamle Husmandsførers Træk, fremgaar af Gengivelsen foran i denne Bog.

I August samme Aar holdt Hovedbestyrelsen en Fest i Høgs Restaurant i Tivoli, hvortil Vandman og hans Kone var indbudt. Jens Holdgaard tolkede Bestyrelsens og Hus-

mandsorganisationernes Tak til Hædersgæsten for hans store og uegennyttige Indsats. N. P. A n d r e a s e n talte for Vandmans Hustru og Hjem og bragte en Tak for den Støtte, som derfra gennem Vandman var ydet Husmandsbevægelsen. Direktør Vilhelm Nielsen, alle Formændene for de provinsielle Samvirksomheder og mange flere havde Ordet, og allesammen havde de noget at takke Vandman for. Vandman selv takkede bevæget for „al den ufortjente Hæder.“ Holdgaard udtalte til Slut et Ønske om, at Vandman endnu i mange Aar maatte kunne være med i Arbejdet til Gavn for det, han alle Dage havde haft kær — den danske Husmandsbevægelse.

Vandman er med endnu, ikke alene sidder han i visse Bestyrelser endnu, men ved alle vigtigere Møder og Begivenheder indenfor Bevægelsen møder han trofast op.

* * *

Som Vandman hjemme i Skørtinge saa Nødvendigheden af en Brugsforening, saadan var han ogsaa imellem de første, der saa Nødvendigheden af, at Husmændene fik deres egne økonomiske Foretagender. Der eksisterede ganske vist to Husmandskreditforeninger, men ingen af dem blev styret af Husmændene selv. Nu var det tilmed saadan, at de kun laante ud i 1. Prioritet, og meget tidligt kom Husmandsførerne derfor til at drøfte Ønskeligheden af en Laaneinstitution, der kunde laane ud i 2. Prioritet, Som det var, maatte man søge Banklaan mod Kaution, og det blev ikke billige Fenge. Det var dristige Mænd, disse første Førere, de veg ikke tilbage for at prøve paa at skabe noget, der kunde staa Maal med Gaardmandsstandens økonomiske Foretagender, og de saa ved Skabelsen af deres egne økonomiske Foretagender ogsaa, at Arbejdet for disse og paa de mange Tillidsposter vilde tjene til at uddanne og opøve Husmændene til at varetage deres Stands Interesser. De saa, at disse Foretagender vilde kunne tjene baade Husmændenes økonomiske Frigørelse og deres kulturelle Højnelse.

I 1906 tog man fat paa det forberedende Arbejde, tegnede Garantikapital og udpegede midlertidige Tillidsmænd, og den 10. Oktober samme Aar kunde Husmandshypotekforeningen holde stiftende Generalforsamling i Køben-

havn. Statutter vedtoges, og der foretoges Valg af Ledelsen, som skulde bestaa af et Repræsentantskab paa to Medlemmer fra hvert Amt og en Direktion paa tre Medlemmer. Til administrerende Direktør valgtes Sagfører Vilhelm Nielsen og til landbrugskyndige Direktører Karl Hansen, Ankerstræde, og Jørgen Nielsen, Viby. Til Formand for Repræsentantskabet valgtes R. s. Jensen Vandman.

Det er ganske klart, at naar Vandman kom til at indtage en saa fremtrædende Post, saa var det, fordi han allerede i det forberedende Arbejde havde vist Sagen sin varme Interesse, og fordi man regnede med at kunne drage Nytte af hans Klogskab og hans Evner.

Da Karl Hansen, Ankerstræde, i 1910 trak sig tilbage, skulde der vælges en ny landbrugskyndig Direktør for Øerne. C. Madsen talte ved denne Tid med Vandman om Stillingen og sagde til ham, at hvis han blev den tilbudt, maatte han ikke sige nej. Vandman var betænkelig, blandt andet vilde det tage ham endnu mere væk fra Hjemmet. Det var dog ganske naturligt, at Vandman rykkede op paa denne Direktørpost, der blev hans eneste lønnede Hverv indenfor Husmandsbevægelsen. Senere sagde han da ogsaa til C. Madsen: „Ja, jeg tog det jo alligevel, og det er, ligesom det har givet mig lidt Rygstød.“ I 30 Aar sad han som landbrugskyndig Direktør og udførte det med Stillingen forbundne Arbejde til alles Tilfredshed; men det gik ham lige saa lidt til Hovedet som noget andet. — Da en af hans bedste Venner uden paa et Brev har brugt Direktørtitlen, anbringer Vandman i sit Svarbrev en Fodnote: „Direktøren er jeg helst fri for.“ — Det er mange Tusinde Husmænd, som Vandman, igennem Hypotekforeningen har været med til at yde Laan.

Det er allerede omtalt, hvorledes Vandman var virksom ved Starten af det andet landsomspændende økonomiske Foretagende, Husmandsbrandkassen, og som Medlem af Bestyrelsen var han med til allerede i Juni 1909 at oprette en Løsøreafdeling og i 1910 en Afdeling til Forsikring af Tyendets Ejendele. I 1916 dannedes som Datterselskab Husmændenes Ulykkesforsikring, og da det nye Foretagende fik samme Ledelse som Brandkassen, kom Vandman altsaa ogsaa med i Bestyrelsen for dette. Flere Gange har han villet nedlægge sine Hverv som Bestyrelses-

medlem i de to Forsikringselskaber; men sidste Gang fik han ganske simpelt at vide, at da han havde været med til at starte disse Foretagender, saa maatte han blive i Bestyrelserne, saa længe han levede. Det er derfor blevet de eneste to Hverv, Vandman har beholdt til Dato.

* * *

Som Formand for Husmændenes Landsorganisation kom Vandman naturligvis med ind i en Del andet Arbejde, som ikke havde direkte med Husmandssagen at gøre. Han var saaledes Medlem af Bestyrelsen for Dansk-Engelsk Selskab i en Aarrække til 1939 og af Komiteen til Kræftens Bekæmpelse fra dens Oprettelse til 1940.

I 1918 blev Vandman Repræsentant indenfor Fællesforeningen af Danmarks Brugsforeninger; men han kom ikke til at fungere som Repræsentant. Man ønskede nemlig paa dette Tidspunkt en Mand fra det mindre Landbrug ind i Bestyrelsen, og Valget faldt ganske naturligt paa Vandman. Det har ganske givet været med stor Interesse, at Vandman har deltaget i dette Arbejde. Fra Brugsforeningen derhjemme gik han naturligt ind i Ledelsen af den landsomspændende Fællesforening. Hans største Glæde i dette Hverv har sikkert været, da han i 1931 var med til at vedtage Oprettelsen af Andelsskolen. Allerede i 1928 vilde han være gaaet, men blev overtalt til at blive, i 1930 fik Formanden, Højskoleforstander *Arnfred*, ham igen til at fortsætte, og først i 1932 fik han endelig Lov til at træde ud af Bestyrelsen.

* * *

Vandman var med til at stifte Det radikale Venstre den 20.—21. Maj 1905. Det var naturligt, for han havde jo staaet paa denne Fløj, lige siden han i sine unge Dage nægtede at have med Forsvarsadressen at gøre, og Vandman har holdt den yderligt gaaende Venstrelinie hele sit lange Liv igennem. Flere Gange blev han opfordret til at lade sig opstille til Folketingsvalg. I 1908 var man saaledes meget ivrige for at faa Vandman til at stille sig i Maribokredsen; men han svarede dengang som altid: „Nej, jeg har altfor godt et Hjem til, at jeg skulde ønske at ligge i København den halve Tid af Aaret.“ Da en af hans Venner engang forsøgte at formaa

ham til at sige ja, svarede Vandman: „Jeg er ikke Taler.“ Hvortil Vennen svarede: „Du skulde heller ikke derind for at tale, det er der nok til, nej, du skulde ind i Udvalgene, der kunde du gøre et godt Arbejde.“ Denne Ven saa sikkert rigtigt, men Vandman svarede dog stadig nej. Det er sikkert ogsaa rigtigt, naar det er blevet hævdet fra Husmandsside, at det har været til Gavn for Husmandssagen, at Vandman ikke blev Politiker, han kom derved i langt højere Grad til at staa som den saglige, upartiske Fører, og det behøvedes vistnok, ikke mindst i den første Dæl af hans Formandsperiode. Selv om Husmanden fra Skørtinge herved blev mindre kendt af den store Offentlighed end mange andre af Husmandsbevægelsens fremtrædende Mænd, blev han ikke mindre som Personlighed af den Grund.

Ved flere Valg i Mårubokredsen var han ordførende Stiller. I 1910 og 1913 saaledes for P. Pedersen, Killerup. Valgene var meget usikre, og der strømmede Folk til Valghandlingen langvejs fra, ogsaa fra andre Kredse. Det anfægtede ikke Vandman. Han var rolig som altid. „Han hørtes med lydhør Opmærksomhed,“ fortæller P. Pedersen, „og det slog mig straks, at efter den Modtagelse, han fik, maatte han staa højt hos baade Meningsfæller og Modstandere.“

Der blev ogsaa flere Gange arbejdet for at faa Vandman ind i Landstinget. Forud for et Landstingsvalg var der et Møde i Mårubo, en Fløj holdt paa Vandman, en anden paa en vestlollandsk Gaardejer, og det kom ikke til Enighed. Ved Prøvevalget i Roskilde fik Vandman flere og flere Stemmer; men ved Forhandlingerne kunde der ikke opnaas mere, end at han blev Suppleant for Poul Christensen. Det var det nærmeste, Vandman var til at blive Rigsdagsmand.

Forresten er det betegnende nok, at en Husmand, som tilhørte et andet Parti, opgiver, at han aldrig har hørt Vandman benytte Partibetegnelsen om Personer, mens han derimod hyppigt brugte Vendingen „en frisindet Mand“.

En sand Demokrat har han alle Dage været. Da Chr. Pedersen vilde have ham ind i det tekniske Landbrugsudvalg, svarede han spøgfuldt, at saa maatte han „have enten et Ridderkors eller et Par nye Træske.“ Ridderkorset har Vandman i hvert Fald aldrig faaet, og han siger selv, at den Slags fik ham altid til at tænke paa „Jomfru Olsen i Mårubo“. Det

var en Dame, som solgte Hvedebrød, naar der var Marked eller Dyrskue. Hun led af Pyntesyge og havde hele Brystet dækket af Medailler og Flitterstads.

Der er baade Alvor og Skæmt i det, ægte Vandmansk, naar han skriver: „Jeg kan tilføje, at jeg holder paa Kvindens Ligeberettigelse med Manden, ogsaa „lige Løn for lige Arbejde“. Lad hende ogsaa faa Dannebrogskorset, hvis hun har Lyst. Maaſke vi saa kunde slippe de Narrestreger.“ Det var dyb Alvor for Vandman med Kvindens Ligeret. Han glæmte aldrig ved nogen Lejlighed at minde om Kvindens Indsats for Hjemmet, Slægten og Samfundet. Imellem de Taler, han har holdt, er mange for Kvinden.

Et andet lille demokratisk Træk. „Den personlige Friheds Værn“ samler jo paa Navne, og da Vandman kom frem mellem de landskendte, kom Foreningen ogsaa for at kapre ham; men Vandman svarede: „De sejler under falsk Flag. Er det den personlige Frihed, De vil værne, maa De begynde med Afskaffelsen af den almindelige Værnepligt. Det er da den største Indskrænkning i den personlige Frihed; men den har jeg intet hørt om, at De har rørt ved.“

Hvad der ikke er ægte, holder Vandman sig fra. Dertil kommer, at han ogsaa er en ubetinget Fredsven, som med selve sit Sind er imod Militærvæsenets Opretholdelse.

Uenig eller enig med Vandman i partipolitisk Henseende maa enhver erkende, at han er et af den Slags Mennesker, der har tjent Demokratiet i hele sin Færd.

* * *

Saa aandeligt levende og frisk var Vandman, at han magtede alle de mange Hverv endnu ved de fire Snese af Aar. Allevegne ønskede man kun at beholde hans Arbejdskraft længst muligt. Spøgende har han engang selv sagt om Angivelsen af hans Fødselsdato i Kirkebogen: „Den maa jo være forkert, jeg føler mig ikke nær saa gammel, som den fortæller, jeg er. Nu staar det der engang, og saa maa man jo tro det, hvor nødig man vil og kan.“

Det var saa sandelig ikke Aandens og Evnernes Svigten, der bevirkede, at Vandman skilte sig af med de mest arbejdskrævende af sine Hverv; men under Trykket af den plagssomme Gigtſygdom ønskede han at blive fri for en Del Rej-

ser og Byrder. Skæbnen vilde, at han kom sig. Vandman fortæller selv, at han ligesom saa mange andre efter forgæves at have søgt Lægehjælp vilde søge Raad hos den kloge Christen Smed i Birket. Den kloge Mand svarede ikke paa hans Breve, og tilsidst tog Vandman saa selv til Birket, hvor han ikke traf nogen, der troede paa Smedens Lægekunst, og heller ikke traf ham selv hjemme. „Jeg kiggede saa ind ad Vinduet, og det hjalp. Ja, ellers ved jeg da ikke, hvad det var, jeg kom mig af,“ siger Vandman med sit lune Smil.

Rask og rørig røgtede han med Iver de Hverv, han endnu havde, rejste ud til Møder baade paa Lolland-Falster, i København og andetsteds, fik ogsaa Tid til at besøge sine Børn, der endnu alle er i Live og har arbejdet sig frem til gode Stillinger. Selv den yngste blinde Søn har sit Erhverv, er Kurvemager og bor ved Aalborg. Til hans 80 Aarsdag skrev Forfatterinden Helene Strange et Skuespil „Husmandens Kampe“, som hun tilegnede den djærve Husmandsfører, og de førende indenfor Lolland-Falsters Husmandsbevægelse samledes endnu en Gang med Vandman og hans Kone til en lille Fest i Saxkjøbing. Som han før havde hængt ved sit Hjem i Skørninge, saadan hang han nu ved sit Hjem i Villa „Arnen“, og det var et meget haardt Slag for ham, da hans Hustru døde den 22. Marts 1940. Hun hviler nu paa Skørninge Kirkegaard. Sjældent faar to Mennesker Lejlighed til at give hinanden og samtidig give andre saa meget som disse to.

I et Brev, der stammer fra Efteraaret 1940, skriver Vandman til en af sine Venner: „Jeg er efter Omstændighederne rask og kan rejse ud. Jeg var saaledes den 17. ds. til Bestyrelsesmøde i København i De samvirkende danske Husmandsforeninger. Den 29. ds. i Brandstrup, den 22. ds. i Lyngby, Bestyrelsesmøde i Landbrugsmusæet, den 24. ds. om Aftenen til Møde i Kontrolnævnet i København, det er Mark- og Havefrø, Landbo- og Husmandsforeningerne. Derved faar jeg jævnlig nogle Oplevelser, ellers vilde jeg sikkert føle Ensomheden endnu mere, navnlig da jeg jo savner min Kone, det var strengt at miste hende efter 58 Aars lykkeligt Samliv.“ Saa følger der videre nogle Linier om L.-S.-Høvdingen og en anden Fører, om hvem Vandman ikke tror, „at de faar nogen Fremtid. Den danske Befolkning ser for ædrueligt paa Livet til, at den Slags Folk kan slaa Rod her. Men de kan jo

vække Uro i unge og ubefæstede Mennesker.“ Videre skriver han: „Højesteretssagfører Hvidt foreslaar, at der skal bygges Arbejderboliger med Statslaan og Tilskud til de større Landbrugere, og saa skal disse have 6 a 700 Kr. aarlig for hver Arbejder, de har antaget mere end tidligere . . . Jeg havde tænkt, at Herregaardsfamiliehusene ikke laa længere tilbage, end at deres Velsignelse var kendt endnu. Derimod nævnes intet om Udstykning, som synes en naturlig Vej for Fremskaffelse af Arbejde. Redaktøren af „Den fynske Husmand“, der selv er „Statshusmand“, skrev, „at vel er det dyrt at bygge, men lad saa hver Husmand paa ny Udstykning faa de 6—700 Kr. aarlig, saa skal han nok klare sig“; derved blev der jo ogsaa Arbejde til en Mand mere og et selvstændigt Hjem under andre Forhold end i et Herregaardsfamiliehus.“ Man mærker tydeligt nok endnu Kampaanden hos Herregaardsarbejderens Søn.

Brevet fortæller, at Vandman paa en Uge har være til fire Møder, som da i hvert Fald har krævet to Københavnsrejser og én til Vestlolland. Det er der ikke mange 87aarige, der gør ham efter. I Husmandsfilmen maatte han ogsaa medvirke — og det er godt, at hans levende Fotografi saaledes er bevaret. Ved hans 89aarige Fødselsdag var han syg; men han kom sig igen, og da Brændselsmangelen meldte sig, rejste han henimod Jul 1942 tilbage til Skørtinge. Har man mon ikke Lov til at tro, at Tilbageflytningen ogsaa skyldes en Længsel efter de smaa Stuer, de Marker og de Egne, som drog ham til sig efter hver af hans utallige Rejser? Der sidder saa den snart 90aarige i den lille Husmandsstue, hvorfra han har øvet sit Livs Dagværk, en Vinterdag og læser i Kaj Munks Erindringer, Digterpræstens Fødested er jo ikke langt fra Skørtinge, og han morer sig ved denne Læsning . . .

Vandman begyndte at arbejde som en lille Purk, han sled som Dige- og Drænarbejder, han bød sig selv mindre Søvn end de fleste, han gik, og han cyklede Lolland-Falster igennem den ene Gang efter den anden, han rakkede afsted paa Jernbanerejser, og hele Livet igennem var han svag af Hælbred, alligevel holdt han længere ud end de fleste andre og bevarede sin Aand saa frisk, at han følger med i alt fra de økonomiske Spørgsmaal til den nyeste Digtning.

Var det mon Arbejdet, som bevarede ham saa sund, Ar-

bejdet for en Sag, han havde kær, og som han gav alt, han kunde give? Han var i hvert Fald en lykkelig Mand, saa sandt som det er lykkeligere at kunne give end at tage. Han gav af sin Klogskab og af sin Arbejdskraft, og han satte med hele sin personlige Færd et Præg af Ærlighed og Retfærdsans paa den danske Husmandsbevægelse. Niels Frederiksen har i en Samtale fortalt: „Jeg traf Vandman første Gang i 1910. Vi kom til at dele Dobbeltværelse i Odense under Sendemandsmødet. Kl. 4 var Vandman klar til at staa op. Naar vi yngre saa op til Vandman, saa var det ikke paa Grund af hans straalende Evner, men hans Ærlighed og hans urokkelige Retssans. Hvad han forestod og foretog sig, gjorde han ud fra almene Synspunkter, aldrig ud fra egoistiske. Derfor kom Vandman til at staa for os som Idealet af en dansk Husmand. Jeg har kun mødt faa paa min Vej, der var saa afbalancerede som han, og jeg kan godt føje til: kun faa, jeg har sat saa stor Pris paa,“

Paa Linie med ovenstaaende er Johan Skjoldborgs Ord i „Lolland-Falsters Venstreblad“ ved Vandmans 75 Aarsdag: „Saa stiltfærdig en Mand, saa gennemsolid og holdbar en Karakter, saa klog og fast en Personlighed løber man ikke paa hver Dag.“ Selv Madsen-Mygdal roser ham for hans „aldrig svigtende Loyalitet og Saglighed“.

I andre Udtalelser bliver hans Evne til at lede tydeligt karakteriseret. Afdøde Chr. Johansen, Brædstrup, skriver: „Du har ikke fremsat din Mening og Anskuelse om dette eller hint med Brask og Bram, men stille og roligt paa din egen overbevisende Maade.“ Og forhenværende Statsminister C. Th. Zahle siger: „Klogskaben forekommer mig at være den fremtrædende Egenskab hos Rasmus Vandman som Husmandsfører .. Han har væsentlig medvirket til, at Husmændene er gaaet frem Skridt for Skridt, men altid fremad — aldrig gjort et Skridt frem og to tilbage.“ Ja, saadan var Vandman som Organisationsmand, intet overilet Skridt, som kunde give Bagslag, altid klar over, at dertil kunde man naa i denne Omgang uden at gaa for vidt, og alligevel aldrig bange for at tage et dristigt Skridt, naar det krævedes. Som Jakob Lange har skrevet om ham: „Venlig smilende og lavmælt, men paa Bunden dristig og radikal, naar det gælder.“

Altid rede, naar det gjaldt Husmandens Sag, og ikke mindre, naar det gjaldt de endnu daarligere stillede.

Naar Formanden for de lolland-falsterske Landboforeninger, Gdr. Hjalmar Jensen, Karleby, skriver: „Vi ser ham rastløs ile fra Sted til Sted i vort Land — aldrig ved Maalet, men altid paa Vej . . .“, saa er der ogsaa heri noget rammende. Vandman var altid paa Vej fremad, havde han faaet en Sag gennemført, standsede han ikke ved den, men var straks paa Vej frem imod et nyt Maal.

Hans gode og kloge Ven, Biavlslærer August Petersen, Kettinge, fremhæver „hans Evne til altid at være sig selv“. Vandman var Rs. Vandman fra Skørtinge, hvor han saa færdedes. Engang blev han spurgt, om han mødte i Galla, naar han skulde i Audiens hos Kongen. „Ja, jeg tager mit pæne Tøj paa,“ svarede Vandman. Da han ved en saadan Lejlighed skulde ind gennem Døren til Audiensgemakket, og hans gode Kending, Kammerherre Adolf Tesdorff til Pandebjerg, Ny Kirstineberg, Boderup m. m., stod der i fuld Gallauniform og bukkende aabnede Døren for Husmandsførelsen, da var det ikke Vandman, der blev overrasket ved Situationen, men Kammerherren med Nøglen paa Bagen. Netop ved at være sig selv førte Vandman sig med Værdighed, hvor han kom. Det gav ogsaa den lille Mand en stor Tryghed, at han straks følte, at her stod han overfor en Mand, der var sig selv, var ens, enten han stod overfor den højeste eller den laveste i Samfundet.

Men uden sit Lune var Vandman ikke sig selv. Der er givet flere Eksempler. Her kun et enkelt til: Vandman sad og spiste sin Frokost paa et københavnsk Hotel, hvor der var et større Mejerimøde. En af Mejerifolkene hilser paa ham og bemærker: „Naa, du er ved at faa dig lidt Frokost og et Glas Mælk.“ „Ja,“ svarer Vandman, „man tør jo ikke andet, naar der er saa mange Mejerifolk tilstede.“ Mejerifolkene drak næppe selv Mælk til deres Frokost. Humor og Smil var altid parat hos ham. Følelsesmenneskø er han ogsaa, naar han er begejstret eller bevæget, saa bliver det til Smil gennem Taa- rer — det er smukt at se Vandman saaledes. — Lad det være sagt, at Vandman ogsaa kunde blive vred, men som Niels Frederiksen sagde, det var mest, naar nogen var urimelige i deres Krav.

Ved Landsstævnet i 1939 holdt Vandman en kort Tale under Middagen, som viser andre af hans Egenskaber. Han udtalte sin Glæde over den Maade, som hans Efterfølgere havde ledet Arbejdet videre paa, og gjorde det paa en saadan Maade, at man følte hans varme Glæde over disse Føreres Dygtighed og Evner. Han kunde anerkende andre. Det kræver ogsaa sin Storhed. Fra Norge og Sverige var Repræsentanter tilstede, og Vandman henvendte sig ogsaa til disse, idet han raadede de danske Husmænd til at lære af de norske Smaa-brugeres fortrinlige Organisation, og udtalte saa samtidig sin Glæde over den nye svenske Husmandsbevægelses første Skridt. Vandman viste hermed, at han havde Udsyn, forstod at lære ogsaa af andre Lande, og at han fulgte med ikke alene herhjemme.

Med alt dette blev Vandman elsket, afholdt og agtet som faa andre og trods sin egen umaadelige Beskedenhed og Tilbageholdenhed baaret frem fra den ene Tillidspost til den anden og holdt fast paa Posten som de danske Husmænds øverste Fører igennem sytten lange Aar. Jævn og ligefrem gik han Vejen fra Familiehuset og sit eget dygtigt drevne Husmandssted til Husmændenes højeste Tillidspost og blev bestandig ved for sine Standsfæller at staa som **I d e a l e t a f
e n d a n s k H u s m a n d.**

Karen Sofie Jensen Vandman

Rasmus Jensen Vandman

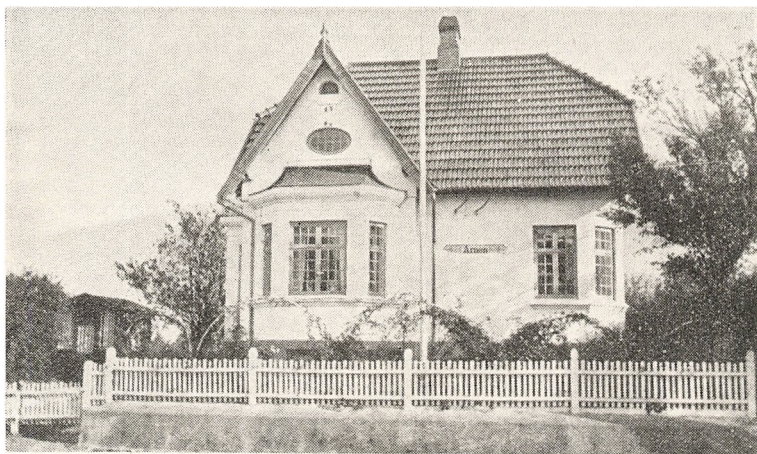
Rasmus Jensen Vandman med Hustru, Børn, Svigerbørn og Børnebørn

Det gamle Hjem i Skørringe

Det gamle Hjem i Skørringe med senere Tilbygninger

Villa »Arnene«, Rørbæk

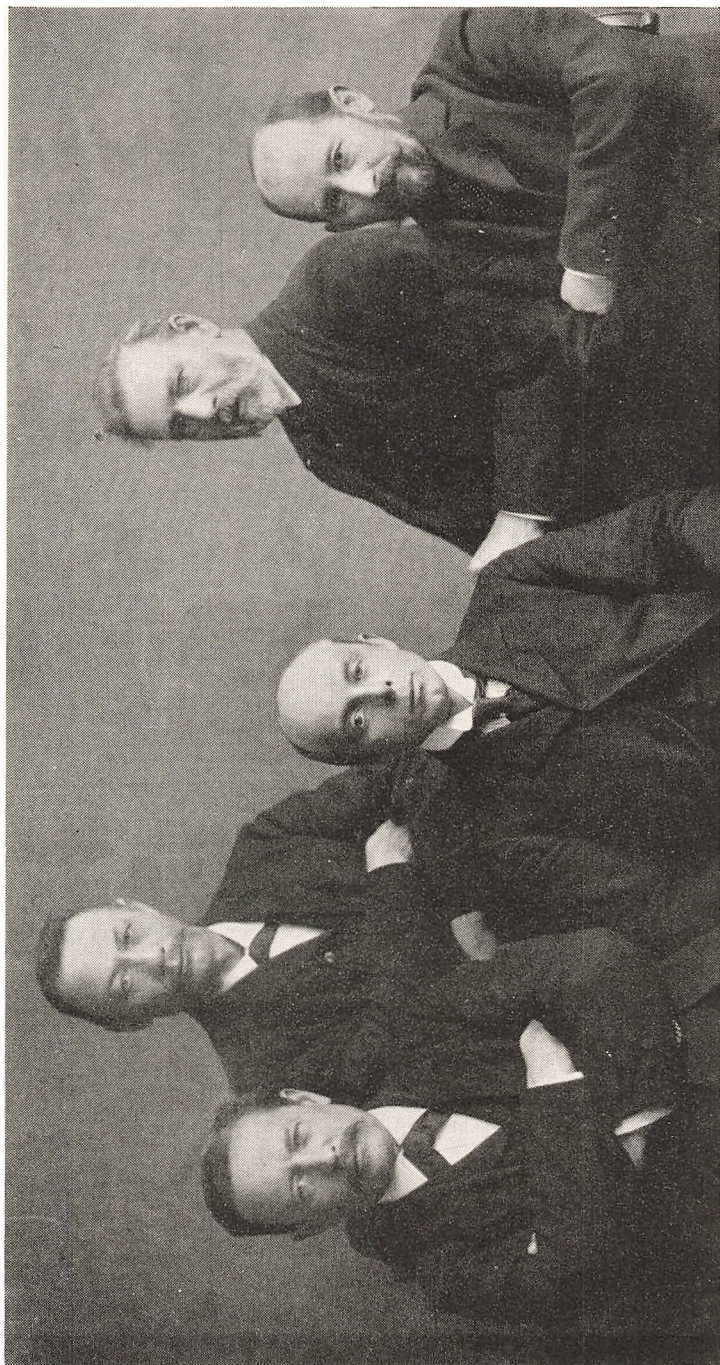
Fra Vandmans 80-årige fødselsdag

Vandman og Hustru med en Del af Familien paa Høstarbejde i Skørringe

Vandman som Fæstningskonstabel paa »Trekroner« — 1876

Husmandhypotekforeningens Bestyrelse 1907

De samvirkende danske Husmandsforeningers Bestyrelse 1927

De samvirkende danske Husmandsföreningers Bestyrelse omkring 1935 (Vandman Æresmedlem)